

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

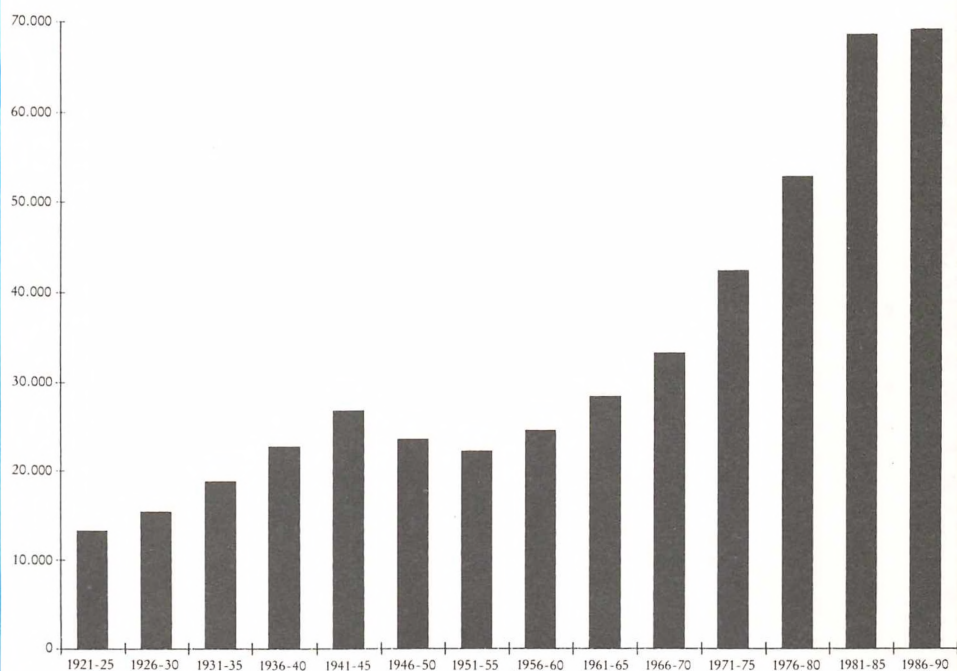
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

TIDSSKRIFT FOR ARKIVFORSKNING

ARKIV

Ved tronskifte

Rigsarkivarskifterne 1924 og 1934

Af Hans Kargaard Thomsen

Af indlysende grunde er et chefskifte i hierarkisk opbyggede institutioner ofte af afgørende betydning for den pågældende institution. Det kan samtidig give anledning til større eller mindre intern dramatik, hvis saglige eller personlige modsætninger i den forbindelse kommer mere åbent frem. I det følgende drejer det sig især om rigsarkivarstillingens nybesættelse i 1924, nok det mest spegede forløb af den art i arkivvæsenets nyere historie. For at sætte det hele i længere perspektiv er også ledelsesskiftet i 1934 omtalt. Begge situationer må ses på baggrund af udviklingen i Rigsarkivet (og landsarkiverne) i V. A. Sechers regeringstid, perioden 1903-1915, hvor omstillingen fra fortidens Gehejmearkiv til en moderne tids arkivvæsen for alvor var slået igennem.

Rigsarkivar Kristian Erslev 1916-24

Med V. A. Secher som chef havde arkivpersonalet måttet gøre op med sig selv, om det ville følge ham i hans arkivalske reformarbejde og prioritere metodisk arkivarbejde efter nymodens ideer (dvs. proveniensprincippet) over alt andet. Dertil være indstillet på at lære andre arkivinstitutioner at kende ved periodisk at gøre tjeneste i et landsarkiv eller hovedarkivet, og frem for alt lægge personlig vægt på at erhverve sig forvaltningshistoriske kundskaber om så vel den ældre som den moderne administration. De rivninger, der internt karakteriserer Secherperioden, kom sig i det store og hele næppe af det principielle i Sechers arkivholdning. De yngre, som tegnede fremtiden, var i hvert fald alle overbevist om hans synspunkters rigtighed. Modsætningerne i tiden hænger først og fremmest sammen med temperamenternes forskellighed. Som daglig leder af Rigsarkivet udviklede Secher sig efterhånden til en lunefuld koleriker, frygtelig i sine vredesudbrud og uberegnelig i sine beslutninger. Samtidig gled den daglige ledelse ham nok noget af hænde, efterhånden som Rigsarkivets store byggesag efter 1905 mere og mere beslaglagde hans kræfter. Skal man tro interne udtalelser fra tiden omkring hans sygdomsudbrud 1914 og påfølgende afgang, efterlod han bl.a. kongehusarkiverne (som han som rigsarkivar havde personligt ansvar for) i den vildeste uorden og hele institutionen i en tilstand af mat opgivelse over for en chef, som man ikke eller kun vanskeligt kunne samarbejde med i det daglige.¹

Da Secher var gået af og fra 1916 erstattet af historieprofessoren Kristian Erslev, der ikke havde praktisk arkiverfaring ud over kendskab til en række ældre arkivfonds fra mange års læsesalsbenyttelse, begyndte man snart at savne Secher – ikke personligt, men som type på den skolede arkivmand med den faglige baggrund i orden. Adskillige arkivfolk betragtede næppe nogen sinde Erslev som rigtig arkivar. Med al hans elskværdighed og historiske lærdom var han nu – nogle og tres år – også blevet for gammel til fra grunden af at sætte sig ind i en arkiverden, der havde bevæget sig milevidt fra hvad han havde været ude for som ung stipendiar i Wegeners Gehejmearkiv omkring 1880. Landsarkiverne var og blev ham fundamentalt fremmede, og den moderne centraladministration var heller ikke hans sag – mens det for Secher havde været aldeles grundlæggende at en arkivar havde førstehåndskendskab til den moderne forvaltnings arkivalier. Snart begyndte man i Rigsarkivet desuden at beskæftige sig med efterfølgerspørgsmålet: Erslev ville jo næppe holde længe i embedet.

Men Erslev tog fat på anden vis. I årene efter sin tiltrædelse satte han alle sine kræfter ind på at videreføre beretningerne om de statslige arkiver, Meddelelser om Rigsarkivet med landsarkiverne, som han også fik ajourført frem til 1920 og karakteristisk nok for en stor del udarbejdede selv.² Dernæst satte han ind på kongehusarkiverne, så der blev rettet op på tilstanden her – et saneringsarbejde, som efter eget udsagn optog og glædede ham selv.³ Privatarkiverne fra 19. århundrede tog han sig ligeledes på at registrere og udarbejde en trykt fortegnelse over – den forelå 1923 som nr. 4 i rækken af Rigsarkivets Vejledende Arkivregistraturer, Privatarkiver fra det 19. århundrede beroende i Rigsarkivet, igen for en stor del et resultat af Erslevs personlige arbejdsindsats.⁴ Ydermere påtog han sig personligt at gennemgå og omordne hele middelaldersamlingen – hjertekammeret i Rigsarkivet for middelalderspecialisten Erslev – et slidsomt tålmodighedsarbejde, som efter hans mening ikke en gang en rigsarkivar burde unddrage sig fra at udføre, da registreringsarbejde efter hans opfattelse burde være alfa og omega for enhver arkivmand.⁵ Endelig nåede den gamle læsesalgæst Erslev inden sin afgang den triumf at se sit arbejde kronet med udsendelsen 1923 af bogen Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse, En oversigt – et pionerarbejde, hvor den interesserede i summarisk form fik en samlet oversigt over Rigsarkivets arkivfonds frem til 1848, dvs. så langt frem som arkivalierne pr. 1923 var almindeligt tilgængelige for forskerne. Og dette skrift er ligeledes fremgået af en betydelig selvstændig arbejdsindsats fra Erslevs side.

Det var altså ikke, fordi rigsarkivaren forholdt sig passiv hvad Slots-

holmens historiske arkiver angår. Arbejdspresset og hans efter arkivar Nygårds mening forjagede holdning til arkivarbejdet kostede da også i perioder hans nattesøvn og en vis nervøsitet, som forsøgtes dulmet ved rekreationsophold i Silkeborg – og selv der kunne Erslev ikke ganske slippe registreringsarbejderne, for hans hjælpere afstod ikke fra at skrive til ham om råd og vejledning, selv inden for småtingsafdelingen.⁶ Det hørte jo med til systemet at chefen deltog i det hele og beskæftigede sig med så vel stort som lidet. Man var bange for at den undertiden stressede ældre herre ikke ville stå distancen ret længe – og for, hvad der så ville ske. Nu havde man i 1916 fået en chef udefra, en ikke arkivuddannet rigsarkivar. Til arkivpersonalets fortrydelse ville rygget vide, at dette kunne gentage sig, hvis og når Erslev måtte give op.

»Det bliver allerede nu drøftet,« skriver underarkivar Norvin i efteråret 1920, »hvem der skal være den næste rigsarkivar ... jeg vil blot håbe, at det bliver en arkivmand og ikke atter en, som mangler de mest elementære begreber om arbejdet, selv om han er nok så stor en historiker,« og i 1922 igen at »alt trækker mere og mere sammen til, at vi om et år atter har fået en rigsarkivar, som ikke har spor af forstand på arkivararbejde og i bedste fald vil fortsætte den nuværende dødssejlads.«⁷ Det er en rigelig flot bemærkning om Erslevperioden, uden hold i realiteternes verden. I Rigsarkivet, der respektløst sammenlignedes med Gamle Vartov og som Erik Arup kaldte en sladderbule, og hvor man efter Norvins mening godt kunne imødekomme tidens sparekommission ved at »en trediedel af personalet trygt kunne afskediges uden fare for tjenestens besørgelse,« drøftede man vidt og bredt, om man igen risikerede en chef uden kendskab til moderne administration eller føling med landsarkivernes særlige problemer.⁸ Det store spøgelse, som man nu så dukke op i horisonten, var den politisk radikale 50-årige professor i historie Aage Friis.

Aage Friis ny rigsarkivar?

Det var allerede i 1920, mens Erslev endnu havde to år igen inden han ifølge bestemmelserne i den nye tjenestemandsløve (1919) skulle gå af som 70-årig, at arkivfolket alvorligt begyndte at beskæftige sig med en truende fare for professor Aage Friis, »den lille geskæftige person,« som formodedes at have næsen i alt og forbindelserne i orden og mentes interesseret i at slippe væk fra historikerkollegerne Fabricius og Arup på Frue Plads, men som arkivfolket ville undgå som Erslevs efterfølger: han var ikke arkivmand og virkede dertil som person for urolig og spredt i

interesser til at det kunne goutere ham som chef. I stedet satsede de fleste arkivmedarbejdere på lederen af Rigsarkivets administrationsvendte 2. afdeling, arkivar Laurs Laursen – han var på det tidspunkt tjenesteældste arkivar og nærmede sig nu de 60 år, – og Laursen var selv indstillet på at ville efterfølge Erslev og modarbejde Friis om nødvendigt.⁹

Laurs Laursen var en gennemskolet og dygtig arkivmand, men uden synderligt initiativ. Som historiker gjorde han sig ikke gældende ved selvstændigt forfatterskab, derimod var han bekendt for sine overordentlig grundige udgiverarbejder, bl.a. Kancelliets Brevbøger og ikke mindst Danmark-Norges Traktater efter 1523 med de dybtgående kommenterende indledninger.

De svirrende rygter om Aage Friis talte sandt hvad angår hans interesse for rigsarkivarposten. Da tiden for Erslevs forventede afgang nærmede sig (han fyldte 70 i december 1922), havde Friis i juni samme år i Undervisningsministeriet en samtale med minister Jacob Appel, hvor spørgsmålet kom op om Erslevs »mulige« afgang ved årets udgang. Ifølge Aage Friis' referat af samtalen¹⁰ henstillede Friis indledningsvis »meget stærkt« at Erslev burde fortsætte som rigsarkivar ud over årsskiftet 1922/23, dels fordi Erslev selv gerne ville, dels fordi verserende arkivforhandlinger med Tyskland efter Friis' mening burde klares af Erslev selv og bringes til afslutning af ham mens han endnu var rigsarkivar. Desværre, faldt Appel ind, havde Erslev selv forleden i overværelse af nogle af ministeriets folk luftet samme emne under en forhandling i ministeriet, »idet« – med Appels ord – »fanden nu var løs, da der ville blive en forfærdelig opstandelse i ministeriet, hvis departementschefer var blevet tvungne til at gå, når de var 70,« hvis man nu forlængede Erslevs embedsperiode. Men Appel ville gerne medvirke til at Erslev fortsatte ud over 70 års grænsen, men så måtte der foreligge »en aldeles positiv grund« for at føre det igennem i et ministerråd, hvor der ellers let kunne opstå vanskeligheder når det gjaldt en sådan forlængelse, og Appel bad derfor Friis »sige til Erslev, at han skulle ordne sagen således, at forhandlingerne med Tyskland, når han søgte sin afsked, endnu ikke var afsluttet, således at dette kunne være den positive grund til undtagelsen.« I øvrigt ønskede Appel ro om sagen »så han blev fri for alt det renderi, der ville opstå, når spørgsmålet blev brændende« om en efterfølger for Erslev.

Den følgende del af referatet lyder i sin helhed således:

»Samtidig spurgte Appel mig, hvem der kunne tænkes at ville blive Erslevs efterfølger, og om der virkelig kunne være tale om, at Laursen skulle være det. Jeg svarede dertil, at der var mulighed for, at jeg ville

søge stillingen, hvortil Appel svarede, at det havde han jo tænkt sig (og) også forstået på en bemærkning af Erslev. Jeg motiverede kort mine grunde, hvorpå Appel spurgte mig om min mening om Laursen. Jeg sagde, at jeg kun havde godt at sige om Laursen. Han var en meget kundskabsrig, på visse områder lærd mand, langt dygtigere end de fleste antog, en overmåde god kender af arkivet, en velbegavet og hurtigt tænkende mand, men dermed mente jeg også var udtømt, hvad der kunne anbefale ham. Appel sagde derefter, at det også var hans skøn, at han var en fortræffelig afdelingsmand men absolut ikke egnet til at blive chef. Han manglede initiativ og større syn foruden andre personlige egenskaber. Vi drøftede derefter, om der kunne tænkes andre ansøgere. Jeg motiverede, hvorfor jeg ikke troede, at de to andre professorer kunne ønske stillingen. Fabricius af økonomiske grunde, Arup af andre hensyn – og inden for arkiverne kunne der ikke være tale om andre. Appel sagde derefter, at han fandt, at jeg, hvis jeg ønskede det, uden videre skulle have stillingen, og på min anmodning om, at han, hvis andre synspunkter skulle gøre sig gældende, da skulle give mig varsel, sagde (han), at det behøvedes ikke, sagen var klar, såfremt han naturligvis vedblev at være minister. Han udtalte nogen tvivl om, hvorvidt dette ville blive tilfældet, da de Radikale i teatersagen generede ham, hvortil jeg bemærkede, at dette fortjente ministeriet utvivlsomt på grund af alle dets andre synder. Teater- og kirkespørgsmål beskæftigede jeg mig ikke med, men undte naturligvis ministeriet alt det onde det kunne få i sin almindelighed. Dog troede jeg ikke, at de behøvede at frygte for, at de foreløbig skulle falde, de sad nok på højremændene indtil om seks år.

Med hensyn til spørgsmålet om Rigsarkivet og hvad dermed stod i forbindelse, blev vi enige om, at sagen skulle fuldstændig stilles hen, antagelig til efteråret 1923, og aftalte, at Erslev først skulle indgive afskedsbegæring lige i sidste øjeblik.«

Appel føler sig altså i begyndelsen frem og får Friis til at bekende kulør, hvorefter Appel efter udelukkelsesprincippet binder sig helt uforbeholdent over for Friis og sammen med ham ligefrem tilrettelægger den videre strategi omkring rigsarkivarskiftet. Den gode stemning under mødet understreges af de muntret ondsksfulde bemærkninger om venstreministeriet, som radikaleren Friis samtidig benytter lejligheden til at fyre af.

På forhånd kendte Appel altså til Friis' ønske om at blive rigsarkivar via Erslev, som vel har været orienteret direkte af Friis selv. Og Erslev regnedes af arkivernes personale for at ville støtte Friis frem for nogen anden kandidat, incl. Laursen.¹¹ Om det er rigtigt, er en anden sag.

Noget tyder på at Erslev snarest har været velvillig neutral uden at binde sig til noget bestemt m.h.t. Friis. – Men hvorfor denne forhalelse af afgørelsen? Arkivforhandlingerne med Tyskland, måske også spørgsmålet om oprettelsen af et sønderjysk landsarkiv spiller ind – i hvert fald som påskud for at trække Erslevs funktionsperiode ud – og Erslev har jo åbenbart selv i 1922 været fuldt indstillet på at fungere en rum tid endnu. Men også Aage Friis kan have haft sine grunde til at ønske en foreløbig udsættelse. Ganske vist påstod underarkivar Hans Knudsen 1920, at Friis havde en mægtig allieret i regeringschefen, Niels Neergaard,¹² men det tror jeg pga. sagens videre forløb ikke er rigtigt. Derimod ser jeg en Aage Friis interesse i forhalingen deri, at den kunne bruges til – bl.a. via Erslev – at forsøge at overvinde modstanden mod ham internt i arkivvæsenet og – via Appel – i regeringen, hvor ikke mindst kirkeminister J. C. Christensen regnedes for hans bestemte modstander.¹³ Og Friis kan have spekuleret i et muligt kommende regeringsskifte med andre politiske konstellationer, som ville øge hans politiske chancer i sagen.

Endelig var Aage Friis netop nu i færd med at profilere sig selv som arkivmand sideløbende med sin øvrige historisk-politiske virksomhed, idet han sammen med bl.a. Erslev 1922 tog initiativ til nedsættelsen af Videnskabernes Selskabs »Kommission til undersøgelse af de i dansk privateje bevarede kilder til dansk historie«, hvor Friis selv indtog formandsposten. Arkivkommissionen havde til formål »at redde de store skatte, der findes i privateje« og sikre først og fremmest herregårdenes privatarkiver ved at »bevare og registrere de kilder til dansk historie, der måtte findes i danske privatarkiver og private biblioteker.« I løbet af 1923 kom det organisatoriske omkring kommissionsarbejdet i faste rammer, så der kunne tages fat på opsporings- og registreringsarbejderne. Kommissionens virksomhed under Friis' energiske ledelse afspejler Erslevs og Friis' sammenfaldende interesser for privatarkiverne og kan for sidstnævntes vedkommende også ses som en af indfaldsvejene til det statslige arkivvæsen. Her havde Friis samtidig engageret sig kraftigt i det brændende aktuelle spørgsmål om oprettelsen af et sønderjysk landsarkiv i Aabenraa.¹⁴

Arkivpersonalet aktionerer mod Friis

Selv om Appel og Erslev foreløbig trak tiden ud for et chefskifte i Rigsarkivet kunne de jo ikke hindre, at andre beskæftigede sig med det forhold, at Erslev meget snart ville runde de 70. »Nationaltidende« bragte således 9. november 1922 under overskriften »De ledige arkivar-

poster« en artikel om den kommende sandsynlige kamp mellem Laursen og Friis med sidstnævnte som favorit, da han var »manden med de mange forbindelser«. Arkivvæsenets videnskabelige personale skred nu til handling i almindelig uvished om tidspunktet for Erslevs afgang. Omkring nytår 1922/23 sammensatte det en adresse til undervisningsminister Appel, og der blev samtidig udkastet en skrivelse fra personalet til Aage Friis, hvor man just ikke lagde fingrene imellem. Da det kom til stykket, effektuerede man dog af forsigtighedsgrunde ikke den direkte henvendelse til Friis, der lød som følger:

»Hr. professor Aage Friis. For det tilfælde, at De agter at melde Dem som ansøger til rigsarkivarposten ved første indtrædende lejlighed eller at modtage den, hvis den bliver tilbudt Dem uden hensyn til arkivetatens ønsker må vi underskrevne gøre Dem opmærksom på, at De straks vil befinde Dem i et modsætningsforhold til personalet i samtlige arkiver, hvis De under disse forhold modtager posten. For det danske arkivvæsens skyld og af hensyn både til Dem selv og til os må vi derfor på det mest indtrængende henstille til Dem af afstå fra et sådant skridt.«

Dette udkast kendes fra et brev til arkivar William Christensen i Rigsarkivet 27. december 1922 fra hans kollega ved landsarkivet i Viborg, Hans Knudsen, som – med sin landsarkivar Georg Saxild bag sig – havde bragt det i forslag over for de mest aktive i Rigsarkivet mod Friis, dvs. Laursen og Holger Hansen foruden Christensen. De var i og for sig enige i skrivelsen, men fandt den for kras til at alle i arkiverne kunne forventes at ville skrive den under, og tvivlede samtidig på at den overhovedet ville gøre den ønskede virkning på Friis. Knudsen trak så udkastet tilbage »da jeg ikke ønsker at blive genstand for livsvarig forfølgelse i anledning af et dødfødt forslag.«¹⁵

Til gengæld aktionerede man nu over for Appel. I et kapløb med tiden – Erslevs afgang kunne ventes når som helst og man risikerede at stå over for et fait accompli ved nybesættelsen af rigsarkivarposten – udkastede Holger Hansen og Will. Christensen en adresse til undervisningsministeren og fik i en fart dens ordlyd rundsendt og godkendt af så godt som alle arkivarer, underarkivarer og registratorer i Rigsarkiv og landsarkiver foruden af de tre landsarkivarer. Forsynet med 26 navnetræk blev den derpå overrakt Appel 18. januar 1923 af en lille arkivdeputation, d'hr. arkivarer William Christensen og Holger Hansen samt underarkivar Emil Marquard. Stemningen på mødet i Undervisningsministeriet var i begyndelsen kølig, ministeren var i forvejen godt irriteret over arkivpersonalets holdning i et andet aktuelt spørgsmål ved årsskiftet 1922/23, nemlig de københavnske arkivmænds vægring mod forflyttelse fra ho-

vedstaden til landsarkivet i Viborg. Landsarkivar Saxild ønskede nemlig på det tidspunkt at ombytte sin chefstilling i Viborg med en ledig post som landsarkivar for Sjælland, men det havde trods Appels personlige indgriben ikke hidtil været muligt ad frivillighedens vej at formå nogen af arkivetaten til at forlade København til fordel for en (chef)stilling i Viborg.¹⁶

Bortset fra at udtrykke sin stærke utilfredshed med arkivpersonalets holdning i Viborgsagen, hvor 6-7 af de ældste arkivfolk i Rigsarkivet efter Appels mening havde »lavet obstruktion imod ham,« samt en for tilhørerne formodentlig ildevarslende bemærkning om »at man stedse skulle holde et vindue åbent, at den friske luft udefra kunne strømme ind,«¹⁷ modtog ministeren ellers ret uanfægtet personaleadressen imod Aage Friis. Den gik ud på at rigsarkivarstillingen, da »det med bestemt-hed forlyder, at en af de historiske professorer ved universitetet er ansøger til stillingen« burde besættes med en fuldt uddannet arkivmand, så man ikke risikerede en nedgangsperiode for institutionen, hvis den nu faldt i hænderne på »en i arkivalsk henseende ukyndig mand.« For at understrege meningen – Friis' navn blev ikke nævnt i mødet med ministeren og figurerede selvfølgelig heller ikke direkte i adressen – fremholdt Holger Hansen under samtalen med Appel, at en mand over 50 år ikke ville kunne starte forfra og nogen sinde blive arkivkyndig. En vanskelighed for adresseforfatterne havde i øvrigt været hensynet til den siddende rigsarkivar Erslev, som man ikke ønskede at udfordre ved et »uheldigt« ordvalg i betragtning af, at Erslev jo selv var kommet udefra i 1916 uden anden arkivfaglig ballast end en kortvarig beskæftigelse i Gehejmearkivet omkring 1880. Adressen omtalte derfor denne beskæftigelse i positive vendinger samt at Erslev havde skabt arbejdsro i arkivvæsenet efter de turbulente år under V. A. Secher med dennes dårlige forhold til personalet, og understregede der ud over Erslevs forudgående mangeårige administrative erfaring fra universitet og Carlsbergfond foruden endelig hans enestående placering herhjemme som historikernes førstemand. Endelig udtalte personaleadressen at »selvfølgelig indser vi meget vel, at der kan komme til at foreligge en situation, hvor det vil være ønskeligt at betro rigsarkivarembetet til en udefra kommende mand. Der kan være opstået særlige forhold inden for arkivet, som en fremmed bedst vil kunne råde bod på ...« som fx efter V. A. Secher, men situationen nu i 1923 var rigtignok ganske anderledes end den gang Erslev trådte til i 1916.¹⁸

Appel lovede i al almindelighed den lille arkivdeputation at ville tage adressen med i sine videre overvejelser og sagde desuden, at chefskiftet

ikke var umiddelbart forstående, men ville kunne forventes at ske inden udgangen af 1923.

Oppositionen mod Aage Friis må i det mindste på dette tidspunkt have stået Friis ganske klart. I et (ikke-afgået) brev fra ham til Appel i efteråret 1922 fastholdt han sin interesse for rigsarkivarposten, men tilføjer her at han ikke ønsker at stå i vejen for en arkivmand »som ministeriet måtte anse for bedre eller lige så kvalificeret til stillingen som rigsarkivar.« Brevet gik som sagt ikke af, og et – afsendt – brev fra ham til Appel 22. august 1923 indeholder en fornyet opfordring til ministeren om at søge at fastholde Erslev så længe som muligt, helst et år eller to endnu. Det må forstås som udtryk for, at Friis alligevel ikke var indstillet på at vige uden kamp. Friis søgte også selv at overtale Erslev til at blive siddende, men – som det skulle vise sig – uden held.¹⁹

Om Erslevs holdning til efterfølgerspørgsmålet var arkivfolkene ikke i tvivl, han var hidtil blevet opfattet som Friis' mand. Det er antagelig også efterklang af Erslevs holdning, når Appel i den tidligere omtalte samtale med Friis i juni 1922 indledningsvis kunne spørge Friis, om der »virkelig« kunne være tale om Laursen som Erslevs eventuelle efterfølger. Men den aldrende Erslev var ingen robust natur, tværtimod stærkt påvirkelig for pres og i en sådan situation i stand til meget hurtigt at ændre holdning til foreliggende spørgsmål. Den efter alt at dømme hidtil velvilligt neutrale holdning til Friis' kandidatur forsvandt nu. Da han 19. januar 1923, dagen efter arkivdeputationens foretræde for Appel, fik forelagt ordlyden af personaleadressen via Holger Hansen, udtalte Erslev således »at den nogenlunde faldt sammen med, hvad der var hans mening.« Man drog deraf meget naturligt den slutning, at Erslev, når det kom til stykket, ikke vovede at trodse sit personale, der stod næsten samlet imod Friis, og at han fra nu af i realiteten havde droppet ham. Tilmed var det i forvejen lykkedes Laursen og William Christensen at få Erslev til at love dem, at han ville gøre dem bekendt med hovedindholdet af den indstilling om besættelsen af rigsarkivarembetet, som ministeriet måske ville opfordre ham til at fremkomme med.²⁰ Sammenlagt pegede alt dette i retning af, at Erslev nu ville være tvunget til at gå ind for Laursen. Oven i dette kom nogle formodninger om, at minister Appel i virkeligheden personligt var svagere, end han gav det udseende af og ikke brød sig om at have folk imod sig. Og ministeren havde man kunnet sætte stolen for døren i forflyttelsesspørgsmålet m.h.t. Viborg. Det var jo ikke lykkedes Appel at flytte med de arkivansatte »som med brikker på et bræt,« man kunne måske påny tvinge ham ved at stå fast lige som over for Erslev, der næppe som landet lå ville risikere pelsen for Friis.²¹

Erslev bekender kulør. Appels nederlag 1924

Men Erslev holdt et skjult kort i ærmet. Foruden i september 1923 at afslå en anmodning fra Appel om »at stille rigsarkivarspørgsmålet i bero« – Appel havde altså fulgt Friis' henstilling fra august om at påvirke Erslev til at blive siddende så længe som muligt – traf han tværtimod under en samtale med ministeren 29. september definitivt aftale om at fratræde pr. 1. april 1924.²² Desuden havde Erslev forinden forelagt Appel et udkast til sin udtalelse om embedets nybesættelse, en udtalelse hvis »almindelige betragtninger og hele karakter« han desuden gjorde Aage Friis bekendt med. I et følgebrev til Appel skrev Erslev om sit udkast bl.a.: »At jeg ikke kommer til den konklusion, ministeren vistnok anser for den rigtigste, vil jo forud være Dem bekendt.« – Med andre ord, Erslev anbefalede ikke Friis. Men så står der lidt senere i brevet: »I Rigsarkivet har jeg kun sagt, at jeg *ikke* anbefaler Friis, og *den positive indstilling så jeg meget nødig blive bekendt.*« Den positive indstilling som det drejer sig om kendes fra Erslevs endelige udtalelse til ministeriet af 17. januar 1924. Den turde han ikke røbe for personalet, som ønskede og forventede at det nu blev Laursen. Erslev anbefalede nemlig – arkivar William Christensen som sin efterfølger.

Den stilfærdige og flittige middelalderspecialist William Christensen, bedst kendt fra sine værker om dansk statsforvaltning i 15. århundrede og om unionskongerne og hansestæderne 1439-66 foruden som prominent udgiver af (sen)middelalderligt kildemateriale, var på det tidspunkt nær 60 års alderen og fungerede som leder af Rigsarkivets 1. afdeling, »den historiske« med læsesalen som krondomæne. Alt dette omtaler Erslev naturligvis i udtalelsen, men i hans sammenfatning af anbefalingen hedder det rigtignok at Christensen ved siden af at være »fuldt tilfredstillende« i forhold til rigsarkivarposten både som arkivmand og historiker samtidig »næppe (er) i besiddelse af synderlig administrativ evne, og det lader sig ikke nægte, at han er noget stiv og pedantisk, lidet forhandlingsdygtig.« At Christensen desuden stod moderne administration fjernet, må man nøjes med at læse mellem linierne.

Som det tager sig ud i forhold til Erslevs bedømmelse af Laursen og Friis i denne udtalelse virker hans fremhævelse af William Christensen egentlig ikke synderlig overbevisende. Men Laursen og Friis skulle det altså ikke være: Laursen var, med al sin administrative dygtighed (leder af 2. afdeling, Rigsarkivets administrationsvendte afdeling) og sine fortjenester som udgiver af historiske aktstykker ufortalt, ikke producerende historisk forsker – der var tale om »en begrænsning i hans evner, noget vist jordbundet hos ham.« Desuden savnede han »visse personlige

egenskaber, som man må ønske hos en ledende embedsmand.« Om Aage Friis hedder det i den ret indgående karakteristik af ham, at han uanset sin indsats som forsker og udgiver måtte betragtes som uegnet til rigsarkivarstillingen: han var for flyvsk, »en mand med stor, næsten for stor rigdom på ideer og planer,« uden tålmodighed og blik for arkivernes langsigtede opgaver, dertil uden administrativ erfaring. Det var omtrent det samme, »Nationaltidende« i en artikel fremhævede som argumenter mod Friis som eventuelt kommende rigsarkivar, han var »lige så flygtig og impulsiv« som den siddende rigsarkivar Erslev var det modsatte.²⁴ Ganske vist, Friis ville ifølge Erslev sikkert kunne tilføre Rigsarkivet »noget friskt og nyt«, og især kunne man fra ham vente sig initiativer på privatarkivområdet – Aage Friis havde en heldig hånd hvor det gjaldt opsporing og indsamling af privatarkiver, hvilket også arkivvæsenet havde nydt godt af. Men han led af mangler så som manglende kendskab til arkivvæsen i almindelighed og ikke mindst ukyndighed i læsning af »breve fra middelalderen eller det 16. århundrede, hvad der forlanges af enhver tjenestemand, før han får ansættelse i arkivet« (!!). Dertil kom at »hans deltagelse i politik har skaffet ham bitre modstandere, og der er ved hans optræden noget, der virker stødende på mange.«

Det opvejes i sammenhængen næppe af Erslevs tilføjelse om Friis, at denne for kendere fremstod som »en sjælden retliniet personlighed, der altid søger at dømme rent sagligt, en helt igennem loyal karakter.«²⁵ Erslev glemmer heller ikke at tilføje, at en udnævnelse af Friis ville blive mødt med stærk uvilje i personalet – »et moment, som der vistnok bør tillægges megen vægt ved afgørelsen« – og fremhæver over for ministeren, at personaleadressen mod Friis i virkeligheden kun giver »et meget afdæmpet udtryk« for denne modvilje. Dette, at etaten generelt ville betragte Friis' ankomst som »en krænkelser« mod veltjente arkivfolk og kunne forudses at ville sabotere et samarbejde med ham, turde være det centrale punkt for Erslev her, der et sted i sin udtalelse selv anfører at arkivteori – som Friis jo ikke kendte noget til – ikke var særlig indviklet at sætte sig ind i og altså også ville kunne læres af en professor i historie. Erslev drager en sammenligning med sin egen situation ved chefskiftet 1916 og understreger, at han dengang som udenforstående historieprofessor selv stod ganske anderledes rustet til at overtage ledelsen af Rigsarkivet bl.a. i kraft af sit praktiske brugerkendskab gennem mange år til alle arkivets ældre samlinger. Altså – da Friis til syvende og sidst ikke kan anbefales, og Erslev åbenbart ikke kan få sig selv til at pege på Laursen, henstår William Christensen nu som den »relativt mest forsvarlige« løsning uden at være ideel.

Samtidig med at afgive denne indstilling gjorde Erslev både Laursen og William Christensen bekendt med den i hovedtræk – uden dog at ville lade dem læse den – og gik altså dermed til bekendelse over for sit personale. Hele udsættelsen af afgørelsen gennem efteråret 1923 var her blevet opfattet (antagelig rigtigt) som et forsøg fra Appels side på at vinde tid for Friis og overvinde modstanden mod ham bl.a. i politiker-kredse. Man mente også i arkivverdenen at en så indflydelsesrig person som nationalpolitikeren H. P. Hanssen i Aabenraa i det skjulte arbejdede på at få Friis udnævnt. Aage Friis var i hvert fald i disse år involveret i planerne om at etablere et sønderjysk landsarkiv i Aabenraa og samarbejdede med H. P. Hanssen (og Appel) i denne sag, som for Hanssen var en hjertesag.²⁶ At Erslev over for Laursen og William Christensen røbede sin indstilling til ministeren blev af nogle opfattet som forsøg på rævestreger fra Erslevs side med det formål at splitte Rigsarkivets personale i en Laursen- og en William Christensen fløj, så der på den måde kunne banes vej for Friis.

Man troede således i arkivvæsenet vedvarende, at Erslev i virkeligheden helst så Friis udnævnt, og i en planlagt pressemeddelelse via Ritzau agtede personalet offentligt at fraråde et sådant skridt. Den opgav man dog at få udsendt.²⁷ I stedet troppede Laursen og Christensen i fællesskab op hos Appel og erklærede over for ministeren, at de ikke ønskede at konkurrere med hinanden og at han kunne tage hvem af dem, han ville – når blot man kunne undgå Friis.²⁸

På sin side forberedte Aage Friis åbenbart samtidig et forsvar for sin kandidatur, hvis Appel stadig var til sinds at udpege ham og kunne trumfe det igennem,²⁹ men Appel var på tilbagetog over for Erslevs henstilling og ikke mindst presset i sagen af andre og stærkere politikeres modstand mod Friis, hvilket også forlængst havde overbevist Neergaard om at Friis ikke skulle gøres til rigsarkivar. Friis' radikale og nationalpolitiske holdninger stemplede ham i deres øjne, den 82 årige venstremand Frede Bojsen betegnede hans eventuelle udnævnelse som en skandale og omtalte ham privat som en »blot og bar stræber, der vil frem, koste hvad koste vil«. ³⁰ Under samtalen med Laursen og Christensen i januar 1924 var Appel derfor tydelig kølnet over for en Friis-løsning, ligesom ministeriets departementschef Kai Glahn, formelt med udgangspunkt i Erslevs redegørelse nu simpelthen fejede Friis til side. I afvejningen af rigsarkivarens bemærkninger om de to arkivarer nåede han til den stik modsatte konklusion end Erslev, nemlig at William Christensen til forskel fra Laursen ville være uegnet som leder af det danske arkivvæsen. Det var Christensens manglende administrative evner, der her vejede

afgørende til. Hertil kom endelig, at Laursen anciennitetsmæssigt rangerede højere end kollegaen og derfor burde have et fortrin. Det spillede åbenbart i situationen også en rolle for departementschefen at »det er deprimerende for en etat, om *reglen* bliver den, at etatens topfigur tages udefra« i virkeligheden en opfølgning af presseudsagn om Erslevs udnævnelse 1916 som en engangsforeteelse med henvisning til en fødselsdagsudtalelse i anledning af 70 års dagen fra ham selv om »at det ingen vanskelighed ville have at finde ham en efterfølger blandt arkivets egne.«³¹

Det blev således Laurs Laursen, der 1. april 1924 afløste Erslev som rigsarkivar. Chefposten blev lige så lidt som i 1916 oplået ledig, denne gang med det argument at der »blandt arkivernes embedsmænd findes tilstrækkelig kvalificerede mænd til at bestride stillingen.«³² Aage Friis tog i hvert fald udad til afgørelsen med stoisk ro.³³ Erslev på sin side udtrykte tilfredshed med udnævnelsen af Laursen,³⁴ men det var vist at gøre en dyd af nødvendigheden. Til gengæld var de arkivansatte velfornøjede, man havde omsider opnået at få den chef, man ville have. Ganske vist, som underarkivar Hans Knudsen formulerede det, »store bedrifter venter jeg mig ikke af ham, men jeg stoler i hvert fald på, at han ingen dumheder vil begå.«³⁵ Det fik han så vist ret i. Taber i spillet om rigsarkivarposten blev på en måde først og fremmest ministeren, der så åbenlyst havde satset på Friis, men da det kom til stykket ikke havde magtet at trumfe det igennem. Regeringen Neergaards fald, som *kunne* have ført Friis frem til rigsarkivarposten, indtraf kun en månedstid senere – men altså for sent.

Axel Linvald bliver rigsarkivar 1934

Laurs Laursen var ingen årsunge, da han tiltrådte, og kort efter chefskiftet kunne man da også berette om arkivpersonalet at »naturligvis er de allerede så småt begyndt at kævles om, hvem der skal være den næste – Aage Friis, Nystrøm osv.«³⁶ Det var i 1925. Laursen blev imidlertid siddende sin tid ud, fyldte 70 i januar 1934 og fik oven i købet efter ministeriets ønske sin periode forlænget med halvanden måned, så han først fratrådte med udgangen af februar 1934.³⁷ Denne gang summede luften med rygter om professor Erik Arup eller docent Albert Olsen, Udenrigsministeriets tidligere arkivar Fr. le Sage de Fontenay – han, der nu var gesandt i Island, blev endog anset for »ret farlig« – ja, sågar udenrigsminister P. Munch antog man i »væsenet« for interesseret i rigsarkivarposten.³⁸ Af arkivarerne aspirerede to fra Rigsarkivet (ingen

fra landsarkiverne), Holger Hjelholt og Eiler Nystrøm, og de meldte sig hver for sig i Undervisningsministeriet i december 1933 som interesse-rede.³⁹ Et navn spøjte især i al uvisheden som en mulighed, rådstuearkivar Axel Linvald. Han mentes at stå stærkt i opløbet pga. støtte fra Laursen og Aage Friis samt andre, politiske forbindelser.

Det er tydeligt, at i Rigsarkivet anså man den knap 50-årige Axel Linvald for en udenforstående, set i forhold til Hjelholdt og Nystrøm, uanset at Linvald var professionel arkivar med uddannelsesmæssig baggrund gennem adskillige år i Rigsarkivet. Han havde med afbrydelser arbejdet her fra 1912 til 1923, da han overtog lederposten ved Københavns rådstuearkiv. Netop da Laursens afgang nærmede sig, udsendte han en for sin tid fortræffelig lille bog, »Dansk Arkivvæsen«, der som situationen lå fik en meget nedladende omtale af arkivar Nystrøm i martsnummeret 1933 af tidsskriftet »Tilskueren«. Nystrøm fandt her lejlighed til for det første at undre sig over »at Københavns kommune-arkivar har følt sig kaldet til at optræde som de danske statsarkivers talsmand – som om ikke Rigsarkivet selv rådede over egnede kræfter, hvis en sådan oversigt endelig fandtes påkrævet,« og dernæst fik Nystrøm også sagt at »man må lade mag. Linvald, at han flittig har benyttet sine kilder og fået sagt næsten alt, hvad andre har sagt før. Men selv har han såre lidet på hjerte og stiller sig helst referende over for problemerne.«⁴⁰

For nu at komme uden om bl.a. Linvald besluttede arkivarerne at benytte samme fremgangsmåde som 10 år tidligere, en adresse til ministeriet med personligt fremmøde sammesteds for at påvirke beslutningstagerne – det havde jo givet positivt resultat i 1924. Adressen fra efteråret 1933 peger ikke på bestemte navne, men nøjes med at understrege etatens ønske om at rigsarkivarstillingen forbeholdes »arkivets egne tjenestemænd,« da det bl.a. er »et fundamentalt fejlsyn at tro, at ... en mand, der i en længere årrække har stået uden for aktiv virksomhed i Rigsarkivet kan være i besiddelse af den fornødne indsigt til en forsvarlig og selvstændig ledelse af denne institution.«⁴¹ Undervisningsminister Borgbjerg påhørte høfligt og ganske uforbindende en lille arkivardeputation, som 30. november søgte at »præcisere« adressens synspunkter over for ham samt derefter hos ministeriets departementschef, C. F. A. H. Graae. Departementschefen var ifølge et par mødedeltageres referat ganske imødekommende i sine udtalelser, hvilket han måske fortrød senere. Han udtalte nemlig »meget bestemt ... sin sympati med arkivets fastholden ved, at rigsarkivarembetet burde besættes indefra, og lovede for sit vedkommende at arbejde for gennemførelsen af dette synspunkt, som

man inden for administrationen tillagde megen betydning.«⁴² Således opmuntret kunne arkivdeputationens tre deltagere (Emil Marquard, Holger Hansen, Bjørn Kornerup) genoptage arbejdet i fortrøstning til den rare departementschef Graae – men, som Nystrøm skrev i et nytårsbrev, »ingen kender dagen, før solen går ned,« og Hjelholt kunne samtidig for sit vedkommende »nok have ønsket at have haft mere aktive og formående venner, end man har« og forudså »efter den forhåndenværende magtstilling« at Linvald og ikke hverken han selv eller Nystrøm ville blive udnævnt.⁴³

Og han fik ret. Axel Linvald tiltrådte som rigsarkivar 1. marts 1934 uden forudgående opslag af stillingen, da Borgbjerg – som det hedder i ministeriets forestilling – »af hensyn til embedets karakter har ment det ønskeligt frit at kunne skønne over, hvem der burde kunne komme i betragtning ved dette vigtige embedes besættelse.« Forbigåelsen af Rigsarkivets egne folk skete, hedder det sstds., »efter moden overvejelse« selv om både Hjelholt og Nystrøm var kvalificerede, men om Linvald fremhæves specielt at han »ved sine særlige personlige egenskaber vil være den bedst egnede til at forestå den vigtige administration af landets arkivvæsen og til at opnå et frugtbart samarbejde inden for selve Rigsarkivet og med landsarkiverne.«⁴⁴ Med i Linvalds ballast 1934 hørte et solidt historisk forfatterskab og anerkendt dygtig ledelse af Københavns rådstuearkiv.

Konklusion

Linvald-tiden som sådan skal ikke nærmere omtales her, dens historie er for en stor del fortalt af Harald Jørgensen i hans bog fra 1977 »I Rigsarkivets tjeneste«, hvor periodens interne modsætninger i institutionen – bl.a. med udgangspunkt i begivenhederne 1933/34 – træder klart frem. Men der kan trækkes linier også fra de forudgående tiår. Både Kristian Erslev og Axel Linvald – og dertil kan føjes Aage Friis – blev fra et vist hold betragtet som »fremmede« og urolige hoveder. Det er ikke blot et spørgsmål om tilhørsforhold eller ej til institutionen, som de enten blev eller ønskede at blive chef for. Der er tale om noget, som i hvert fald af nogen er blevet opfattet som en mentalitetsforskel hvad angår holdninger til arkivarbejdet. Arkivar Nygård klager i sine utrykte livserindringer over den jagende uro og rastløshed, som efter hans mening gennemsyrede både Erslevs og Linvalds forhold til Rigsarkivets ordnings- og registreringsopgaver. Harald Jørgensen siger om sidstnævnte: »Der er ingen tvivl om, at Linvald kom til Rigsarkivet med det

faste forsæt at få pustet nyt liv i institutionen.«⁴⁵ Det synes at gælde for både Erslev og Linvald, at de ønskede at gå imod, hvad man kunne kalde evighedsarbejdernes tradition. Den bestod i arbejdskraftens fortsatte beslaglæggelse af kæmpestore projekter, der var søsat hhvs. før eller kort efter århundredskiftet: ordningen og registreringen af Danske Kancellis, Tyske Kancellis og Rentekammerets arkiver. Danske Kancelli tog menneskealdre, fordi Secher kasserede sin egen gamle vejledende arkivregistratur fra 1886 og lod arbejdet begynde forfra. Det kunne derefter først bringes til afslutning 1943, endda med en langt mindre udførlig brugervejledning end den Secher'ske udgaves. Tyske Kancellis indenrigske og udenrigske afdelinger var under behandling fra Secher-perioden og helt frem til hhvs. 1946 og 1962. Endelig lod man Blochs gamle trykte fortegnelse over Rentekammeret fra 1892 afløse af en ny-udgave – men rigtignok som sin forgænger uden egentlig brugervejledning –, der først efter årtiers arbejde omsider forelå 1964.

På den baggrund er et ledelsesønske om *også* at se konkrete resultater, og helst hurtigt, ikke helt uforståeligt. Erslev pressede som tidligere omtalt ikke mindst sig selv hårdt for inden for en overskuelig tidsramme at kunne præstere de brugervenlige hjælpemidler, som han også personligt tog initiativet til (oversigten over Rigsarkivets ældre samlinger, privatarkiver fra 19. århundrede, 5-års-beretningerne, m.m.). Hans virke er i den henseende et opgør med den tilsanding af publikationsvirksomheden, som kendetegner Secher-perioden, hvor intet registreringsarbejde kunne blive perfekt nok for Secher, og bl.a. derfor efterhånden heller intet fremkom.

Nygård skriver i sine erindringer om tiden efter 1915 bl.a.: »Erslev var frygtelig utålmodig. Han ville slet ikke forstå, at der skulle tid til at udføre et sådant arbejde⁴⁶ og havde ingen sans for, at omhu og nøjagtighed var en nødvendighed. Blot afsted over stok og sten!«. I forlængelse heraf læser man sstds. om Axel Linvald i 1930'erne: »Han er en kultiveret og affabel mand med evne til at forhandle og til at administrere, men han er meget stundesløs og jager personalet fra det ene til det andet, så at der er meget, som ikke bliver gjort færdigt. Sagen er, at han i sin egenskab af reklamemager stadig higer efter at give det udseende af, at *nu* sker der noget i Rigsarkivet, *nu* er der gang i støvlerne, *nu* er den rette mand kommet til roret, *nu* er der vind i sejlene. Han er utålmodig, alt skal gøres straks, og han har kun liden forståelse af, at arkivarbejde først og fremmest kræver tid og pinlig nøjagtighed ... Linvald, der stadig docerer, at det har mindre at sige, om der er nogle fejl, da intet menneskeligt arbejde er fejlfrit.«⁴⁷

Modsætninger i grundsynet tårner her sammen. Med udelukkelsen af Aage Friis 1924 sikrede man sig for en tid mod fornyelser, overraskelser og (impulsive) initiativer i Rigsarkivet. Det blev i stedet en udadtil død periode under Laursen. Foruden alt personligt nid og nag, også i det daglige, karrierestræbet og hvad der ellers måtte høre med, indgår samtidig nogle grundholdningers uforenelighed, når man vil forsøge at pejle institutionens indre liv – og konflikter – anno dazumal. Og så kunne endda Laursen som chef, midt i arkivernes hidtil mest passive og stiltfærdige periode i vort århundrede (1924-34), sammenfatte sin ledelseserfaring i ordene: Det er ikke lutter lagkage at være rigsarkivar.⁴⁸

Noter

1. En række breve fra arkivarkollegaerne i RA 1915-16 til landsarkivar G. L. Wad (LA Fyn). – Om kongehusarkiverne Will. Norvin til Wad 10/10 og 17/10 1917 (sstds.).
2. Norvin anf. brev 10/10 1917. – Meddelelser osv. 1906-1915 forelå 1920, fortsættelsen om perioden 1916-1920 i 1922.
3. Kr. Erslev til undervisningsminister J. Appel 17/1 1924: »Jeg har fundet megen tilfredsstillelse ved mine ordningsarbejder i det nyere kongehusarkiv, hvortil jo alene rigsarkivaren har adgang« (Undervisn.min. 2. dpt. j. sag 1213/1934).
4. Jfr. bogens forord, hvor Erslev med tilfredshed konstaterer at der med den er kommet nyt liv i serien af Vejledende Arkivregistraturer, som ellers havde ligget stille siden år 1900, og som ifølge E. repræsenterede »noget af det nyttigste, som A. D. Jørgensen har indført.«
5. Erslev i anf. skr. til Appel 17/1 1924: »... det egentlig centrale i arkivarbejdet, sagernes ordning og tilrettelægning for forskeren, et langt tålmodighedsarbejde, hvori også rigsarkivaren bør tage del.«
6. Norvin til Wad 25/9 1917. – Henny Glarbo til Erslev 22/6 1919 og Elna Kringelbach til E. 24/6 s.å. (Kr. Erslevs privatarkiv, RA). Det gjaldt ordningsarbejderne i middelaldersamlingen, hvor damerne forhørte sig i Silkeborg om detailspørgsmål. – Sigvard Nygård om Erslevs jageri – i hvert fald med andre – i sine utrykte erindringer s. 598 (Nygårds privatarkiv, RA).
7. Norvin til Wad 16/10 1920, 13/1 1922.
8. Norvin til Wad 10/6 1922. Sladrebule: Svend Aakjær til Eiler Nystrøm 4/3 1933 (Nystrøms privatarkiv, RA).
9. Hans Knudsen til Nygård 4. og 14/12 1920, 2/6 1921 (Nygårds privatarkiv), hvor Friis bl.a. omtales som »en fanatisk partigænger« og snakkesalig – det

- sidste i øvrigt et træk, som ikke mindst karakteriserede hans konkurrent Laursen. – Arkivar William Christensen til Knudsen 3/1 1921 (koncept i W. Christensens privatarkiv, RA).
10. Aage Friis' privatarkiv, RA, pk. 2: Bilag til Jacob Appels breve. Friis' samtalerreferat af mødet 9/6 1922 foreligger i to indbyrdes afvigende versioner, hvoraf den ene må være udarbejdet straks efter mødet, hvorimod den anden tydeligvis er en senere omredaktion, der må være udarbejdet med henblik på situationen omkring årsskiftet 1923/24. Jeg følger i fremstillingen af mødet 9/6 1922 udelukkende den første version og afstår af pladsgrunde fra her at foretage en nærmere kritisk sammenholdelse med version II. Jfr. note 29.
 11. Anf. brev fra Norvin til Wad 10/6 1922. Will. Christensen til Saxild 26/11 1922 (koncept i WC's arkiv, RA). – Spørgsmålet om besættelsen af rigsarkivarposten ses ikke omtalt i de af Tage Kaarsted udgivne referater af ministermøder, hverken i 1920'erne eller 30'erne.
 12. Anf. brev til Nygård 14/12 1920.
 13. Will. Christensen til Saxild 1/10 1923 (koncept i WC's arkiv. J. C. Christensen afgik ganske vist som kirkeminister august 1922, men øvede stadig betydelig indflydelse bl.a. som medlem af Folketinget. Han var en afgjort og aktiv modstander af Friis i denne sag, jfr. brev fra Klaus Berntsen til Frede Bojsen 15/4 1923 (Harald Jørgensen (ed.): Tre Venstremænd, 1962, s. 323).
 14. Wads arkiv, bilag til brev fra Friis til W. 5/2 1923 med henvendelse til Videnskabernes Selskab 17/11 1922. Sstds. skrivelser til Wad fra kommissionen sommeren 1923. – Jfr. note 26.
 15. Hans Knudsen til Will. Christensen 27/12 1922 og 2/1 1923, W. Christensen til Knudsen 1/1 1923 (koncept i WC's arkiv).
 16. Der var almindelig stemning i Rigsarkivet imod tanken om forflyttelse, og Saxild måtte efterhånden helt opgive at komme bort fra Viborg, så længe han endnu var i tjeneste. Endda havde minister Appel personlig søgt at overtale arkivsekretær Nygård til at forlade sin stilling i Rigsarkivet til fordel for en landsarkivarstilling ved det nørrejske landsarkiv, men forgæves (Nygårds utrykte erindringer s. 569 ff., N.s privatarkiv).
 17. Ret behændigt blev der svaret ministeren, at den friske luft kunne sikres ved at ansætte unge folk i arkiverne – det er sparekommissionens tid!
 18. Adressen af januar 1923 i Underv.min.'s arkiv, 2. ktr. j.sag 1213/1934. Referater af mødet hos Appel i breve fra Will. Christensen til Saxild 18/1 1923 (koncept i WC's arkiv) og fra Holger Hansen til Wad 20/1 s.å. – Om hensynet til Erslev ved adressens udformning Will. Christensen til Saxild 5/12 1922 (koncept i WC's arkiv).

19. Ikke-afsendt brev fra Aage Friis til Appel, udat. men fra efterår 1922, i Aage Friis' arkiv (RA). Brevet af 22/8 1923 i Underv.min. 2. ktr. anf. j.sag 1213/1934.
20. Holger Hansen anf. brev til Wad 20/1 1923. Om løftet til Laursen og Will. Christensen i sidstnævntes brev til Saxild 26/11 1922 (koncept i WC's arkiv).
21. Saxild til Will. Christensen 20/1 1923 (WC's arkiv). Holger Hansen til Hans Knudsen 23/1 1923 (Knudsens arkiv, RA). Will. Christensen til Saxild 26/1 1923 (koncept i WC's arkiv).
22. Erslev til Hans Knudsen 29/9 1923 med referat af samtalen hos Appel (kopi i Erslevs privatarkiv). Erslev havde ellers forinden været beredt til at afgå pr. november 1923, men har åbenbart bøjet af over for Appels ønske om yderligere forlængelse.
23. Anf. brev fra Klaus Berntsen til Frede Bojsen 15/4 1923.
24. »Nationaltidende«, 17/10 1923, aftenudgaven.
25. Erslevs udtalelse 17/1 1924 i Undervisn.min. 2. ktr. anf. j.sag 1213/1934. Koncept til udtalelsen, omtalt i brevet til Appel 22/8 1923 (sstds.), har jeg ikke påtruffet.
26. Jfr. breve fra Friis 1922 til H. P. Hanssen i dennes privatarkiv (LA Åbenrå).
27. Om stemningen jfr. Will. Christensen til Saxild 1/10 1923 (koncept i WC's arkiv), Saxild til Will. Christensen 13/10 s.å. (sstds.), Holger Hansen til Wad 22/1 1924 (Wads arkiv), H. Knudsen til Nygård 23/1 s.å. (Nygårds arkiv).
28. Referater af samtalen med Appel i breve fra Holger Hansen til Wad 26/1 1924 (Wads arkiv) og fra Laursen til Wad 11/3 1924 (sstds.).
29. Jfr. note 10. Det drejer sig om Friis' version II af samtalen med Appel 9/6 1922, som – antager jeg – er udarbejdet med henblik på situationen 1923/24. Til forskel fra version I tillægger den kortere version II Appel initiativet hvad angår Friis som kommende rigsarkivar, hvilket altså her gøres til ministerens udspil. Friis udtaler sig ifølge II »for OG IMOD« sin kandidatur, hvad han ikke så nogen grund til at gøre i I, og endelig omtales Will. Christensen i denne sammenhæng, hvilket ikke var aktuelt i juni 1922 men først blev det senere. Jeg formoder altså at version II er et bearbejdet mødereferat, som Aage Friis ønskede at holde sig til efterhånden som situationen omkring rigsarkivarskiftet udviklede sig.
30. Nationalpolitiske modsætninger fra genforeningstiden og anden rancune mod Friis slår igennem de af Harald Jørgensen i Tre Venstremænd citerede politikerbreve fra 1923. Om Neergaards holdning jfr. Frede Bojsen til N. 1/11 1923 og N. til Bojsen 24/12 s.å. (sstds. s. 329 og 334). Bojsens brev til Klaus Berntsen 10/4 1923 (sstds. s. 322).

31. Notat 24/1 1924 (Undervisn.Min. 2. ktr. anf. j.sag 1213/1934. »Nationaltidende« 17/10 1923, aftenudg.
32. Undervisn.Min. Forestilling 3/2 1924 om Laursens udnævnelse.
33. Brev til Appel 27/2 s.å.: »Jeg har i mellemtiden været yderst tvivlrådig om min stilling, hvis De, når tiden kom, opfordrede mig til at overtage rigsarkivarembetet. Jeg er derfor ret tilfreds med, at spørgsmålet nu overhovedet ikke kommer til at foreligge for mig.« Dette er et svar på Appels meddelelse 22/2 s.å. til ham om at »som sagen nu foreligger, er der ingen mulighed for at komme uden om avancement i karrieren, hvad De måske allerede ad anden vej er blevet vidende om« (Aage Friis' arkiv).
34. Erslev til Wad 10/3 1924 (Wads arkiv).
35. Knudsen til Nygård 6/3 1924 (Nygårds arkiv).
36. Norvin til Wad 20/12 1925 (Wads arkiv).
37. Undervisn.Min. Forestilling ang. Laursens afsked 22/2 1934.
38. Harald Hatt til Svend Aakjær 29/9 og 7/11 1933 (Aakjærs privatarkiv, RA).
39. H. Hjelholt til Aakjær december 1933 (sstds.).
40. Artikel »Arkivproblemer« i »Tilskueren« 1933 s. 192 ff., med skarp kritik af Linvalds positive syn på centraladministrationens daværende afleveringspraksis set i relation til Rigsarkivets arbejdsvilkår (sstds. s. 202).
41. Kopi af adressen i E. Marquards privatarkiv, RA. – Harald Hatt til Aakjær 8/11 1933 (Aakjærs arkiv).
42. Skrivelse fra Marquard og Kornerup til kollegaerne i landsarkiverne 30/11 1933 (Aakjærs arkiv).
43. Jfr. note 37. – Nystrøm til Aakjær 31/12 1933, Hjelholt til Aakjær 25/1 1934 (Aakjærs arkiv).
44. Undervisn.Min. Forestilling 22/2 1934 om Linvalds udnævnelse.
45. I Rigsarkivets tjeneste. Nogle erindringsblade fra årene 1934-62 (1977) s. 28.
46. Det drejede sig om arbejdet på fortegnelsen over Rentekammerets kgl. resolutioner, m. register, i tiden efter 1660. Bindrækken, der er ført op til 1719, står nu i Rigsarkivets registraturværelse.
47. Nygårds i note 16 anf. utrykte erindringer, nedskrevet 1938/39, s. 598 og s. 729f.
48. Laursen til Wad 28/6 1929 (Wads arkiv).

Nordgrønlands Inspektorats britiske forbindelse under englænderkrigene 1807-1814

Belyst ved materiale i Nordgrønlands Inspektorats Arkiv

Af Henrik Saxtorph

»Ikke alene fra nogle engelske kaptajner men også fra (den) engelske avis(...) »The Hull Advertizer« har jeg modtaget den højst ubehagelige efterretning, at en engelsk flåde først i september forrige år ... ankom ud for København og ... ville tvinge Danmark til at ... udlevere orlogsflåden til engelsk disposition og siden at de, da dette blev nægtet, har ... gjort landgang på Sjælland og bombarderet København«. ¹

Sådan skrev inspektøren i Nordgrønland, P. H. Motzfeldt, den 30. april 1808 til samtlige missions- og handelsstationer i sit område, der strakte sig fra Upernavik i nord ned mod Holsteinsborg/Sisimiut i syd.² Det blev derfor nødvendigt at rationere provianten, da det under de foreliggende omstændigheder ikke kunne forventes, at der kom forsyninger fra København.³

Tiden er Napoleonskrigene, hvor det indtil nu var lykkedes Danmark-Norge at være neutral: handelsflåden kunne frit besejle de krigsførende nationer, Frankrigs og Storbritanniens havne. Imidlertid forsøgte begge nationer at føre økonomisk krig ved at indskrænke de neutrale handelsflåders frihed. Krigsskibe eller kapere opbragte derfor disse handelsskibe i rum sø for at kontrollere skibspapirer og last, og ofte blev det neutrale handelsskib efter en lufældig kontrol eskorteret til kaperens hjemhavn, hvor lasten blev beslaglagt og solgt på auktion.

Imidlertid fik Storbritannien det absolutte herredømme over verdenshavene efter søslaget ved Trafalgar i 1805. Efter dette nederlag forsøgte Napoleon derfor at isolere Storbritannien fra det fransk besatte europæiske kontinent. Den britiske regering svarede igen ved at vedtage en »Order in Council« af 7. januar 1807, der forbød de neutrale lande at besejle havne, hvortil britiske skibe ikke havde adgang. Da Danmark-Norge reagerede ad diplomatisk vej over for denne beslutning, kom de to lande i et modsætningsforhold, der resulterede i briternes bombe-

ment af København og ran af den dansk-norske flåde. Herved sikrede Storbritannien sig, at flåden ikke faldt i hænderne på Napoleon, men det medførte, at Danmark-Norge blev Frankrigs allierede.

De fleste handelsskibe i fast rutefart mellem Grønland og København blev herefter opbragt af britiske flådefartøjer: lasten konfiskeret, skibene beslaglagt for om muligt at blive indrulleret i den britiske flåde, besætningerne sat i prisonen (dvs. fængselsskibe) og skibsofficererne sendt ind i landet.

Forbindelsen mellem Grønland og Danmark under krigen 1807-14 er i dansk historielitteratur beskrevet som afbrudt, hvorfor forholdene i Grønland kun omtales generelt. Imidlertid kan det jo ses af det citat, der indleder denne artikel, at der var forbindelse med Europa via britiske skibe. Missions- og handelsstationerne i Grønland blev heller ikke besat af Storbritannien sådan som andre af Danmark-Norges kolonier blev det. Fandtes der således en forbindelse med Europa via Storbritannien og i bekræftende fald, omfattede forbindelsen også København?

Faglitteraturen om Grønland i denne periode

I 1896 skrev løjtnant S. Carstens en artikel, hvori han kort omtalte noget af det materiale, der findes om den britiske forbindelse, ligesom Louis Bobé i 1936 beskrev problemerne med at opretholde forbindelsen til Grønland, der efter 1809 skete via det britiske handelshus Corbett Borthwick & Co i Leith. Men først i 1974 dokumenterede Finn Gad, at en forbindelse fandtes i 1808. Imidlertid skete det i sammenhæng med udarbejdelsen af Grønlands Historie 1782-1808, hvorfor spørgsmålet ikke blev undersøgt for tidsrummet efter denne periode. I 1980 vendte Gad tilbage til emnet i en artikel om en britisk hvalfangerkaptajns overfald i 1811 på handelsstationen Tasiussaqa; overfaldet stred imod en britisk »Order in Council« af 7. februar 1810, der undtog Grønland fra krigen. Derfor blev hvalfangerkaptajnen retsforfulgt af Den administrative Direktion for den Kgl. Grønlandske Handel (KGH), hvis britiske advokat fik kaptajnen dømt ved retten i London til at erstatte KGH det lidte tab. Gads formål var at vise, at overfaldet ikke skete efter ordre fra den britiske regering, der netop havde forsøgt at sikre de danske kolonier i Grønland. Men spørgsmålet om den britiske forbindelse i øvrigt blev ikke undersøgt.

Artiklens formål

På denne baggrund skal det derfor undersøges, i hvilket omfang arkivmaterialet i Grønlands Nationalmuseum og Arkiv indeholder oplysninger om forbindelsen med Storbritannien. Grønlands Nationalmuseum og Arkiv har siden Arkivets oprettelse i 1982 fået overført arkivalier fra Danmark, som er skabt i Grønland. Arkivalierne skulle i slutningen af 1950'erne deponeres i Rigsarkivet for at sikre dem for eftertiden. Det drejede sig blandt andre om Nordgrønlands og Sydgrønlands Inspektøraters Arkiver. Imidlertid gik Sydgrønlands Inspektørats Arkiv tabt ved KGH-skibet Hans Hedtofts forlis i 1959; undersøgelsen omfatter derfor kun Nordgrønlands Inspektørats Arkiv.

Forbindelsen til Grønland under Napoleonskrigene

I 1795 havde de politiske forhold i Europa været så usikre, at KGH forsøgte at sende en brevkopi til Nordgrønland via London og ikke kun direkte fra København. Formålet var at opnå størst mulig sikkerhed for at opretholde forbindelsen uanset den politiske udvikling i Europa. I London skulle den danske konsul, George Wolff, være behjælpelig med at få brevet viderebefordret med en hvalfanger. Imidlertid fik inspektøren ikke denne kopi af brevet.⁴ I KGH's brev til inspektøren næste år⁵ medsendtes kopien igen samt en meddelelse om, at den var blevet returneret til København den 26. maj 1796. Den hvalfanger, Wolff havde gjort brug af via handelshuset Mellick, havde ikke været i stand til at aflevere brevet.

På trods af dette utilfredsstillende resultat, blev der i de følgende år sendt post til Nordgrønland via Storbritannien. En gennemgang af Nordgrønlands Inspektørats modtagne korrespondance fra KGH viser, at fra 1797 afsendtes der regelmæssigt brev fra København omkring 1. februar via Storbritannien. Forbindelsen mellem KGH og inspektøren i Nordgrønland blev herved forbedret, idet posten nåede frem i begyndelsen af maj måned. Post direkte fra København nåede først frem i juni. I de første år gik postvejen via Wolff i London, men i 1802 blev en kopi af brevet sendt via havnebyen Hull, imedens originalen som sædvanlig blev sendt direkte fra København.

Fra Hull blev brevkopien viderebefordret af hvalfangerkaptajnen og den senere købmand John Marshall til Peter Hanning Motzfeldt (1774-1835), der i 1801 var konstitueret som inspektør i Nordgrønland; i 1803 blev han kongelig udnævnt.

Samme år (1803) blev begge brevkopier sendt via Hull med forskellige

hvalfangere – og også denne gang afleveret af Marshall. Motzfeldt fik ligeledes ofte britiske aviser.⁶ Herefter benyttede KGH kun postvejen via Hull, ligesom inspektøren også begyndte at returnere brevkopier denne vej. Herved sikrede inspektøren sig de bedste muligheder for, at indholdet af skrivelsen nåede København, idet originalen stadig sendtes direkte til KGH. I 1806 blev inspektørens brug af den britiske postvej fastlagt af KGH, idet posten nu skulle sendes via britiske hvalfangere til den danske vicekonsul Andrew Hollingworth i Hull.⁷

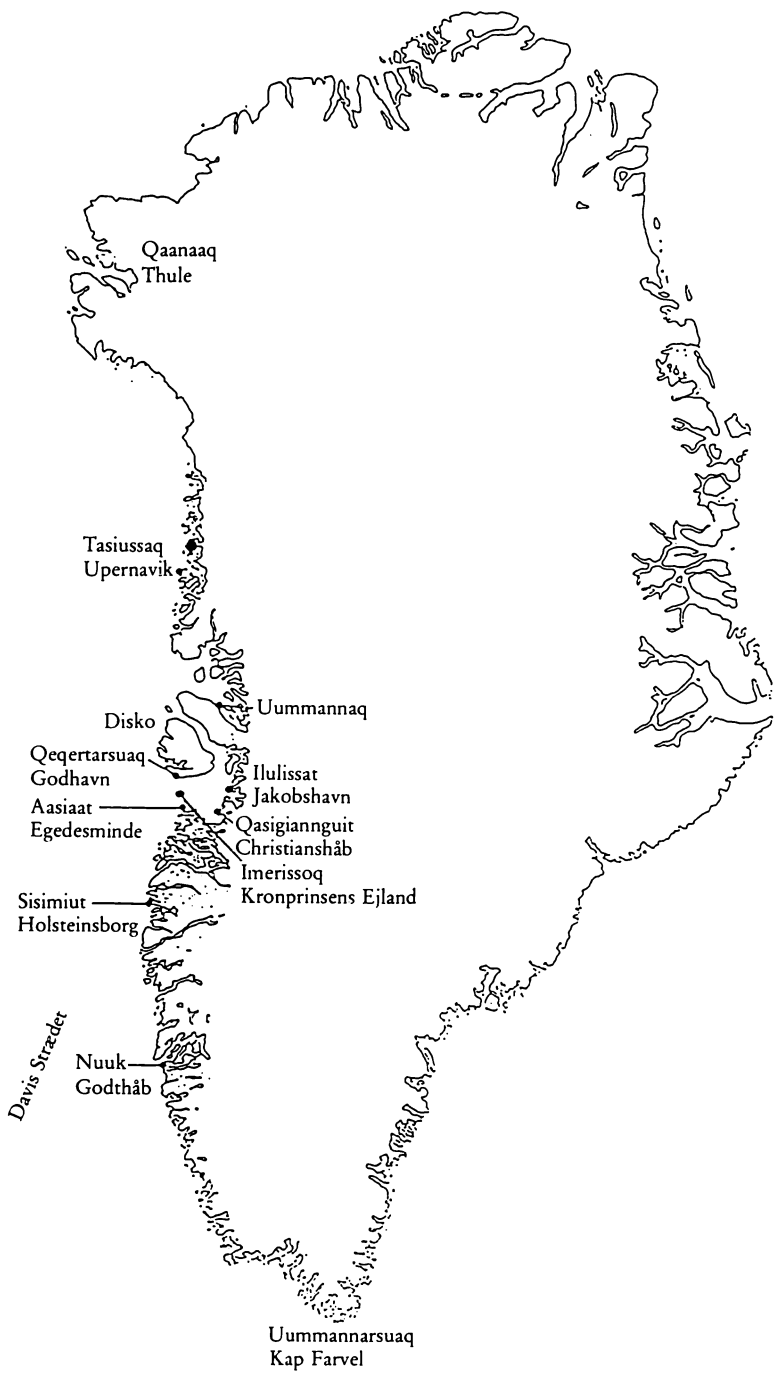
Nye handelsveje

Inspektør Motzfeldt havde den 24. april 1808 modtaget 49 numre af avisen »The Hull Advertizer«⁸ fra John Marshall. Sammen med aviserne fulgte et hastigt og ikke særligt klart brev, hvori Marshall gentagne gange erklærer den danske inspektør sit venskab og sine gode hensigter samtidig med, at Motzfeldt anbefales ikke at opbevare sine værdier på samme sted, ligesom han opfordres til at gemme brevet. Hvorfor Marshall er så forsigtig fremgår ikke, men det skyldes formentlig hans frygt for, at krigstilstanden mellem Storbritannien og Danmark-Norge også kunne udstrækkes til at omfatte området ved Davis Strædet.

Det afholdt ham dog ikke fra at tilbyde al den hjælp, der måtte være i hans magt; han ville også godt tilbyde frisk hvalkød, hvis der havde været hvaler at fange i Disko-området. I øvrigt ville han formidle kontakt til andre hvalfangerkaptajner, der kunne hjælpe med kartofler. Marshalls egne blev ødelagt på turen til Grønland.

Motzfeldts svar findes ikke i kopi, men fra Marshalls brev den 29. april⁹ ved vi, at Motzfeldt var imødekommende. Han havde endda sendt Marshall »a kind present of a fish.« Atter undskylder Marshall sit lands opførsel ved at forsikre, at »all (i.e. orlogsflåden med tilbehør) will be returned at peace to your brave king and brave country...« I dette svar er indlagt et brev fra hvalfangerkaptajnen James Hewitt, der beklagede, at Motzfeldt ikke ville komme ombord på hans skib for på denne måde at få suppleret sit forråd. Men nogle flere og nyere aviser samt kartofler fik Motzfeldt dog leveret. Endvidere ved vi fra Marshalls brev den 6. marts 1813,¹⁰ at Motzfeldt ikke ønskede almisser.

Tre måneder senere den 28. juli ankom handelsagent og løjtnant John Jarrat, junior, fra handelshuset Mellick i London til Godhavn/Qeertarsuaq med skibet Neptun, der var ladet med konsumvarer, som »the Danish settlements in Davis' Streight« (i.e. Nordgrønland) blev tilbudt i bytte for diverse naturprodukter bl.a. hvalolie og skind.¹¹ Motzfeldt

Qaanaaq
Thule

Tasiussaq
Upernavik

Disko

Uummannaq

Qeqertarsuaq
Godhavn

Ilulissat
Jakobshavn

Asiaat
Egedesminde

Qasigianguit
Christianshåb

Sisimiut
Holsteinsborg

Imerissoq
Kronprinsens Ejland

Davis Strædet

Nuuk
Godthåb

Uummannarsuaq
Kap Farvel

accepterede at handle, hvorefter Jarrat i den følgende tid fordelte lasten mellem kolonierne i området, der til gengæld leverede ham de ønskede naturprodukter.¹² Det var »The Right Honourable the Lords Commissioners of His Majesty's Treasury,¹³ der havde arrangeret Neptuns rejse, idet den britiske regering var blevet gjort opmærksom på de vanskelige forsyningsforhold i Grønland. To skibe var derfor blevet udrustet, men det ene, briggen Adventure, gik tabt i isen ved Kap Farvel/Uummannarsuaq. Kun mandskabet blev reddet. Jarrats ordre var:

»to deliver the provisions and stores to the different Governors or chief officers at the Danish factories taking receipts for the same ...«¹⁴

Jarrat var øverstkommanderende. Med sig havde han en navigatør (»pilot«), der var beordret til at følge hans anvisninger »such ... as (Jarrat) may from time to time consider necessary.« Det blev endvidere fremhævet, at lasten og lejen af de to skibe blev forestået af den britiske regering og derfor var:

»every importation from the Danish settlements ... on the account of Government and you are particularly directed that not any goods or merchandise can be brought to this country (i.e. Storbritannien) in the said vessels on account of any individual whatever but every article brought from these settlements must be considered as the property of the Crown.«

Ordren omfattede også muligheden for, at danskerne ville afvise det britiske handelsforsøg, men man forventede at en god handel kunne gøres. Jarrat ville få 200 pund for at nå Nordgrønland »and a liberal bonification on the proceeds of such cargoes as you can procure from the Danish settlements.«

Jarrats ordre og brevveksling med Motzfeldt indeholder i øvrigt ikke oplysninger om, hvorfor den britiske regering tog dette skridt, men i et brev til Motzfeldt den 24. maj 1808 skrev den danske konsul George Wolff fra London, at han i kraft af sine »venner i Parliamnetet (sic) har udvirket tilladelse for en engelsk købmand ... til at udsende (tvende) ladninger proviant,« hvorfor Motzfeldt opfordres til at sørge for, at købmanden får en »afsættelig returladning« for at opmuntre ham.¹⁵ Wolff havde endvidere forsøgt at få den opbragte danske skipper Svend Jepsen til at følge med på turen.¹⁶ Jepsen var den 13. september 1807 sejlet fra Godthåb/Nuuk med kurs mod København med skibet Narhva-

len, der var lastet med grønlandske produkter. Men i Kattegat ud for Hornbæk blev skibet opbragt af britiske krigsskibe, der eskorterede det til London. Besætningen blev sat i de berygtede britiske fængselskibe og ladningen fjernet, imedens Jepsen skulle forblive ombord.¹⁷

Jepsen afviste imidlertid at rejse med den begrundelse, at det kunne: »jeg ikke indlade mig på.«¹⁸ Formentlig blev han spurgt for at lette kontakten til danskerne, idet man må gå ud fra, at briterne ikke havde brug for assistance til selve sejladsen, da britiske hvalfangere allerede på dette tidspunkt havde besejlet Davis Strædet i mange år. Det var som følge af denne hvalfangst, at de danske inspektører i Nordgrønland oprindeligt kom i forbindelse med briterne.

I slutningen af august 1808 vendte Neptun hjem til Storbritannien med fuld last. Inden afrejsen havde Jarrat skriftligt orienteret Motzfeldt om et brev, han medbragte til alle »commanders of His Britannic Majesty's ships and all others requireing them to aid and assist (Motzfeldt) and all others of His Danish Majesty's settlements in Davis Streights.«¹⁹ Jarrat lovede endvidere at komme tilbage næste år, hvis forholdene krævede det.

Men selv om forholdene krævede det, kom Jarrat ikke tilbage i 1809; arkivmaterialet indeholder imidlertid ikke oplysning om grunden hertil. Man kan her gætte på, at det ikke var lykkedes Jarrat og handelshuset Mellick at sælge returlasten med et tilfredsstillende resultat. Følgen blev, at der opstod en vis proviantmangel i Nordgrønland.²⁰ Men Motzfeldt havde dog i det tidlige forår fået nye eksemplarer af »The Hull Advertiser« fra nogle britiske hvalfangere, der endog kom i land for at supplere avisnyhederne. I midten af juni afsendte Motzfeldt briggen Diana til Upernavik med nødvendige forsyninger. Skipperen på Diana, der var blevet afsendt på KGH's initiativ fra den russiske by Arckangelsk året før, medbragte et brev fra Motzfeldt »to all the commanders of English ships« for at sikre en fri rejse.²¹ Brevet må være skrevet på baggrund af Jarrats oplysning om sit brev til de britiske skibe i Davis Strædet. Diana gennemførte da også turen.²²

Men alt i alt blev 1809 et usikkerhedens år. Nyhederne berettede om fortsat krig, og forsyningsskibene udeblev såvel fra Danmark-Norge som fra Storbritannien.

Den britiske regeringsbeslutning

Næste år, den 5. maj 1810, fik Motzfeldt igen den nedslående oplysning, at krigen fortsatte med uformindsket styrke, og derfor måtte man ikke

forvente at få forsyninger. Underretningen kom denne gang fra en hvalfangerkaptajn Hunter Rose.²³ En uge senere fik Motzfeldt dog at vide af en anden hvalfangerkaptajn, Robert Stodder, at Storbritannien havde tilladt (»granting license«) handelsskibe at passere til Nordgrønland og Island. Ligesom Rose ville Stodder gerne hjælpe med forsyninger, men det afhang helt af deres hvalfangst; dog tilbød han at levere forskellig medicin.²⁴ Tre dage senere, den 14. maj, leverede tre britiske skibe medicinen i Godhavn/Qeqertarsuaq. Det drejede sig om en anelig mængde, i betragtning af at leveringen ikke var forberedt, inden hvalfangernes afrejse.²⁵

Samme dag meddelte William Hall fra det britiske skib Thornton, at »an order has been issued in the British Councils allowing Danish vessels to supply the colonies in Davis Streight with provisions & nessecary stores ...« Samtidig ville han godt købe »a pair of unicorn horns« (i.e. narhvaltand).²⁶

Selv om man så alligevel kunne håbe på at få forsyninger, var der endnu ikke ankommet skibe med forsyninger. Købmanden ved Kronprinsens Ejland/Imerissoq, Fleischer, afviste derfor ikke at handle med britiske hvalfangere. Den 17. juli meddelte han Motzfeldt at have indkøbt forskellig proviant af fire hvalfangerkaptajner, og betalt i naturalier for KGH's regning.²⁷ Handlen kom formentlig i stand på grund af Motzfeldts bønsskrift af 8. maj til de britiske hvalfangere, der befandt sig i dette område. Motzfeldt beskrev situationen som »fatale«.²⁸ Men den 6. november ankom skibet Freden til Egedesminde/Aasiaat ført af skipper Lars Mathiesen. At det var uventet, vidner købmand Basts meddelelse om: »ikke er det mig muligt at udtrykke den glæde jeg føler ved at kunne meddele ... efterretning om proviantskibs ankomst ...«²⁹

Det havde været en lang rejse for Freden og dens besætning. I juli måned havde Mathiesen taget varer ombord i København, hvorefter han var sejlet til Leith i Skotland for at få den nødvendige tilladelse til at sejle til Grønland. Handelshuset Corbett Borthwick & Co (Borthwick) havde været ham behjælpelig med at skaffe denne tilladelse (»license«), hvilket var besværligt – formentlig på grund af det britiske bureaukrati. Samtidig lastede Mathiesen yderligere varer i Leith, men det var dyrt, fordi Freden lå på reden. Alt i alt gjorde handelsfirmaet dog, hvad de kunne for at få sendt Freden afsted så hurtigt som muligt. Det undlod de heller ikke at gøre opmærksom på i følgebrevet til Motzfeldt,³⁰ hvori han instrueredes om, hvordan tilladelsen skulle påtegnes ved modtagelse af varerne. Det var i dette brev, at Motzfeldt fik den endelige meddelelse om »Order in Council« af 7. februar 1810. Denne britiske regeringsbe-

slutning fastslog, at Island, Færøerne og Grønland skulle holdes uden for krigen. Baggrunden herfor var de britiske handelsinteresser i det nordatlantiske område, hvor den britiske politiker Joseph Banks med især islandske handelsinteresser havde spillet en aktiv rolle. For Grønlands vedkommende betød det, at skibe, last og besætninger fra Grønland med kurs mod de britiske havne i Leith eller London skulle betragtes som frie. De måtte altså ikke opbringes af britiske kapere.

Brevet fra Borthwick, der er skrevet på dansk, var formentlig den første forbindelse mellem dette firma og Nordgrønlands Inspektorat. Det afsluttes nemlig med: »Det vil være os en sand fornøjelse at kunne være Dem behjælpelig, medens denne ulykkelige krig varer.« Følgelig kunne Motzfeldt sende de grønlandske produkter til dette selskab i Leith.

Mathiesen havde også post med fra KGH, hvoraf det fremgår, at det brev, Motzfeldt havde sendt med Jarrat til London i 1808, ikke var modtaget i København. KGH kendte imidlertid brevet eksistens igennem Motzfeldts brev af 8. juli 1809, der var blevet sendt med Diana tilbage til København.

Ifølge Stodder var Diana blevet opbragt af briterne. Dog kunne Stodder oplyse, at Diana var blevet frigivet ved ankomsten til britisk havn for at fortsætte rejsen til København med skipper, besætning og last. Motzfeldt havde i øvrigt også afsendt breve af 31. december 1808 og 29. maj 1809 med en hvalfangerkaptajn Plaxton, skibet North Briton, via Marshall i Hull til København med modtagelse den 5. oktober 1809.³¹

Det fremgår ikke af materialet, hvordan Fredens afrejse fra København via Leith kom i stand; men det kan af ovenstående ses, at der var forbindelse mellem København, Storbritannien og dermed Grønland. Generelt kan den dansk-norske regerings interesse for aktivt at sikre forsyningen af Grønland karakteriseres som vag, idet kun skibet Diana blev udsendt alene på initiativ fra regeringen og KGH i København. Men dels løste Storbritannien problemet med vedtagelsen af »Order in Council« af 1810, uden at det krævede en aktiv dansk-norsk udenrigspolitik. Dels var det afgørende problem for den dansk-norske regering at sikre kornforsyningen til det hungersramte Norge, idet krigen med Storbritannien effektivt forhindrede forsyning ad søvejen, og ligeledes var en forsyning gennem Sverige udelukket. Selv ikke et forsøg på en aktiv udenrigspolitik over for Storbritannien i krigens sidste år kunne sikre kornforsyningen til Norge. I modsætning hertil fungerede forsyningen af Grønland trods alt via KGH's forbindelse til det britiske handelshus Borthwick. Men i øvrigt kan dette aspekt ikke afgøres nærmere på

baggrund af de arkiver, denne artikels forfatter har adgang til ved Grønlands Nationalmuseum og Arkiv i Nuuk.

Nok skabte det lettelse og glæde i Nordgrønland, at Freden var ankommet med proviant så sent som i november måned 1810, men det betød samtidig, at skibet ikke kunne returnere før næste sommer. Det skyldtes dels vinterens komme og skibets behov for reparation; dels var det tvingende nødvendigt at forsyne de to nordligste kolonier, Upernavik og Omanak/Ummannaq. Dette blev meddelt Borthwick i et brev den 7. juni 1811, idet man ville forsøge at sende det med en britisk hvalfanger. Samtidig bad man om, at en afskrift måtte blive videresendt til København, ligesom man forsikrede, at licensen ville blive udfyldt korrekt. Det blev tilføjet, at man havde håbet at høre mere fra handelshuset via de britiske hvalfangere. Skrivelsen afsluttes med »Endnu engang hjertelig tak for Deres viste godhed som det skal være skønt at gengælde.«³² Dog oplyste Motzfeldt, at fangsten i Nordgrønland havde været dårlig i denne vinter. Det var derfor begrænset, hvor stor Fredens last var, da det i midten af juli 1811 afsejlede til København via Leith.

Havde rejsen til Nordgrønland været lang, så blev hjemturen meget længere og besværligere. Det var meningen, at Freden først skulle sejle til Leith, men da en britisk kaper (»captor«) hævdede, at skibet mere havde haft kurs mod Norge, var Freden blevet opbragt. Herved opdagede kaperen, at ladningen omfattede tran, hvilket var forbudt ifølge licensen. Og endvidere hævdede han, at det ikke var tilstrækkeligt bevist, at skibet var Grønlands ejendom. Derfor blev Freden eskorteret til Leith, så kaperen kunne kræve skib og ladning udleveret. Handelshuset Borthwick påstod med held modsat, at skib og ladning tilhørte Motzfeldt, og Fredens skipper og besætning afviste, at kursen skulle have været lagt mod Norge. Skibets dokumenter viste endvidere, at ladningen var betaling for dels allerede modtaget forsyning, dels til indkøb af ny forsyning. Derimod var det klart, at ladningen af tran var ulovlig, men handelshuset argumenterede for, at det var undskyldeligt, fordi »Order in Council« tillod handel med Grønland, og derfor havde Motzfeldt anset denne regeringsbeslutning for at være »af mere vægt (end) licensen.«

I oktober blev skib og ladning frigivet mod at betale kaperen hans omkostninger! Besværlighederne var imidlertid ikke forbi, idet der nu skulle søges om tilladelse til at føre ladningen toldfrit til Danmark. Tolden ville udgøre det samme som hele ladningens værdi. »Vor ansøgning,« fortsætter Borthwick i brevet af 2. marts 1812 til Motzfeldt, »... blev to gange afslået, uagtet vi fremførte Grønlands elendige forfatning

og brugte ethvert motiv som kunne være i Deres faveur, dog da vi næsten havde opgivet alt håb, blev det os tilladt at føre ladningen til København uden at erlægge told af samme, med den betingelse herfra at udføre varer til en værdi af 400 pund ... (hvilket så skete) for vor fælles ven Herr Justitsråd Hartvig Frischs regning og skibet Freden afsejlede herfra den 27. februar til København.« Den 14. april noterer Borthwick, at Freden er »lykkelig arriveret København.«³³

Men under alle omstændigheder ville Fredens afrejse fra Nordgrønland om sommeren have medført, at skibet tidligst kunne returnere med forsyninger det følgende år. Det var derfor usikkert, om der overhovedet ville ankomme forsyningsskibe til Nordgrønland i 1811. Så galt kom det dog ikke til at gå. Den 27. august ankrede det britiske skib King George med Captain John Turner samt briggen Sir Henry Mildmay med Captain Jackson op ved Godhavn/Qeqertarsuaq under ledelse af William Traver. Skibene var afsendt af den britiske regering i samarbejde med handelshuset Mellick, sådan som det også var sket i 1808; men denne gang skete det ikke på den danske konsuls initiativ. Afsendelsen skete i kraft af Motzfeldts brev i 1810 til hvalfangerne ved Kronprinsens Ejland/Imerissoq, idet Traver kunne meddele følgende lidt uklare oplysning:

»The motives which induced the British Government to send me here on the present occasion are the most pure and generous. The representation made by the Davis Straits ship last year on their return to England ... reached the said ears of their Lordships, and from real humanity the said two vessels were freighted to carry you provisions ...«. Men så var tilbuddet om forsyninger heller ikke mere generøst og slet ikke begrundet i ønsket om blot at hjælpe, idet Traver fortsatte:

»It's expected that you will be ready to give in return the value in the products of this country«(!).³⁴

Motzfeldt var taknemmelig for Travers tilbud. Men forsyningerne omfattede beklageligvis ikke levering af ammunition til brug for koloniernes jagt og fangst, da det ikke var blevet indskibet inden afsejlingen fra London. Modsat kunne Motzfeldt ikke i tilfredsstillende grad levere de ønskede grønlandske produkter, der kom til at bestå af bl.a. 1 tønde tran, forskellige slags skind og 9 narhvaltænder. Herefter afviste Traver at forsyne de nordligere kolonier med den begrundelse, at det var sent på året, hvilket det vel også var, da hans brev er dateret den 3. september. Men Traver bad dog Motzfeldt om en bestillingsliste over ønskede forsyninger, ligesom han anbefalede at samle de grønlandske produkter på et sted med en »safe harbour,« idet et stort skib som King George

ikke kunne sejle rundt til udstederne. Traver tilføjede derefter i et PS: »You'll please favour me with your agent's address at Leith in order that you get supplies from theme in future there is no necessity for the Right Honourable the Lords Commissioners of His Majesty's Treasury to send supplies in future.«³⁵

Motzfeldt lod Traver medtage post til Mellick og Borthwick for at underrette om situationen i Nordgrønland, men da arkivet ikke indeholder en kopi af den bestillingsliste, Traver bad om, og da den efterfølgende korrespondance ikke omtaler en sådan bestillingsliste, er den formentlig ikke blevet udfærdiget.

De sidste krigsår

I det tidlige forår 1812 havde Motzfeldt igen forbindelse med nogle britiske hvalfangere, hvorved han både fik oplysning om, at Travers to skibe var vel ankommet til London og samtidig fik leveret de snart obligate kartofler.³⁶ Den 16. august ankom så skibet Sælhunden med forsyninger indkøbt af handelshuset Borthwick. Af den medfølgende faktura fremgår det, at handelshuset fik provision for dette indkøb, svarende til ca. 20 pund beregnet af indkøbsværdien på ca. 838 pund. Det blev tilføjet, at den endelige afregning først ville finde sted ved fredsafslutningen. Endvidere fremgår det af fakturaen, at det bagte hvedebrød og 60 pund af det fine hvedemel var skibsproviant, hvilket havde betydning i forhold til licensen. Provianten var indkøbt »ifølge Herr justitsråd Frischs ordre ... ved auktion den 20. februar mod kontant betaling.«³⁷ Samtidig medbragte Sælhunden et brev fra Frisch, hvori Motzfeldt blev orienteret om valutakursen.

Endvidere fik Motzfeldt oplyst, at også dette år ville der blive sendt forsyninger fra London, men formentlig ikke under handelshuset Mellicks ledelse, idet Borthwick havde gjort Joseph Banks opmærksom på den manglende forsyning af bl.a. ammunition forrige år. Borthwick forventede derfor, at den britiske regering ikke ville gøre brug af dette handelshus.³⁸ Det kan imidlertid ikke ses af kildematerialet om forsyningerne fra London ankom. To måneder senere, den 17. oktober, ankom så Mathiesen med Freden, lastet med forsyninger, der var indkøbt på samme måde som for Sælhundens vedkommende.³⁹

Den 2. marts 1813 meddelte Borthwick, at både Freden og Sælhunden var vel ankommet sidste efterår til Leith. Dette blev meddelt Motzfeldt ved et brev, som et af handelshusets hvalfangerskibe medtog.⁴⁰ Så danskernes ønske fra året 1811 om at modtage nyt via hvalfangerskibene

blev hermed efterkommet. Samtidig blev nyheder om krigen givet videre, ligesom Danmark-Norges vanskelige situation blev beskrevet igennem meddelelsen om dannelsen af den nye Rigsbank. Dette år ankom KGH-skibene Jupiter⁴¹ og Hvalfisken⁴² til Nordgrønland. Begge var lastet med forsyninger indkøbt og afsendt på samme måde som det tidligere havde været tilfældet for Fredens vedkommende.

I 1814 endte Nordgrønlands Inspektorats besværligheder med at få leveret forsyninger på grund af krigstilstanden mellem Storbritannien og Danmark-Norge. Den 5. maj modtog Motzfeldt følgende budskab fra Handelshuset Corbett Borthwick & Co, skrevet i Leith den 2. marts 1814:

»... krigen imellem Danmark og England er endt og ... Danmark har afstået Norge imod Pommern til Sverige, men Grønland, Island og Færøerne forbliver danske besiddelser, altså kan De vente Danske Grønlands Skibe.«⁴³

Karakteristik af forbindelsen med Storbritannien

Det kan på det foreliggende grundlag konstateres, at en handelsforbindelse mellem Nordgrønlands Inspektorat og Storbritannien eksisterede fra 1808 til Kieler-fredens indgåelse i 1814. Forbindelsen var i fortsættelse af den kontakt, der allerede fandtes med de britiske hvalfangere, hvorved KGH-post kunne sendes via Storbritannien. Det kan endvidere konstateres, at forbindelsen var baseret på handel, og den omfattede KGH i København. »Order in Council« af 7. februar 1810 legaliserede forbindelsen, der i praksis blev administreret ved brug af toldrestriktioner, så den fri passage kun gjaldt skibe og besætninger, men ikke ubetinget alle grønlandske produkter. Det må forventes, at yderligere oplysninger kan findes i britiske arkiver, men det er muligt allerede i kraft af materialet i Nordgrønlands Inspektorats Arkiv at karakterisere denne britiske forbindelse.

Forbindelsen fandtes via handelshusene Mellick i London og Borthwick i Leith. Disse handelshuse havde begge det erklærede formål at handle: Mellick ved at modtage betaling i form af returlast, Borthwick ved provision; ganske vist forsøgte Mellick at give det indtryk, at formålet var humanitær hjælp, men handelshuset forventede at modtage en afsættelig returlast, hvorved skib, mandskab og de leverede forsyninger kunne finansieres. Begge handelshuse havde endvidere gennem deres engagement i hvalfangsten et praktisk kendskab til forholdene i Davis Strædet. Imidlertid var Mellicks indsats ikke tilfredsstillende. I 1795

havde de ikke været i stand til at aflevere post, i 1808 mistede de et skib i isen, ligesom løftet om at komme tilbage året efter ikke blev holdt, og i 1812 var deres proviantforsyning ikke tilfredsstillende. Den danske konsul George Wolff havde således ikke været heldig med sin forbindelse til handelshuset Mellick. KGH's forbindelse til handelshuset Borthwick var derimod betydelig mere tilfredsstillende, men hvordan kontakten blev etableret, giver materialet imidlertid ingen oplysning om. Borthwick fungerede som agent for KGH ved at forestå indkøb af varer, skibsmodtagelse og kreditgivning. Selve transporten blev udført af KGH's mandskab og skibe, der fremstod som ejet af inspektøren i Nordgrønland.

Mellick havde handlet med Nordgrønland allerede fra 1808, altså to år før vedtagelsen af »Order in Council« i 1810. Dette engagement skyldtes en henvendelse fra den britiske regering, hvorved handelshuset blev regeringens repræsentant i denne sag. Opgaven var at verificere de indgåede oplysninger om Grønlands vanskelige forsyningsforhold efter Københavns bombardement og flådens ran, ligesom det måtte undersøges, om handlen med Nordgrønland kunne være rentabel for Storbritannien. Det var formentlig derfor, at Jarrat ikke videresendte Motzfeldts brev til KGH i København; Jarrat var ikke sejlet til Grønland for at hjælpe danskerne. Der er her en væsentlig forskel til Borthwick, som blot var et handelshus, der gjorde brug af en lovgivning til at handle, hvor der var et marked.

De britiske interesser

Storbritanniens interesse for Nordgrønland skyldtes hensynet til hvalfangererhvervet, der især opererede i Davis Strædet. Erhvervet var gammel dato med betydning for erhvervsliv og forbrugere, som det i et vist omfang forsynede med kød. At sikre erhvervet i krigstid blev således essentielt, isoleret som Storbritannien var fra Europa af Napoleons effektive krigsmaskine og endvidere uden det økonomiske bagland, de nordamerikanske kolonier havde udgjort kun få år tidligere.

Men hvalfangsten i det arktiske område kunne være farefuld. Ganske vist blev Grønland kaldt menneskenes land af inuiterne,⁴⁴ men naturforholdene kunne let medføre undergang for skib og mandskab. Ved at handle med Nordgrønland blev de dansk-norske kolonier bevaret som områder, hvortil de britiske hvalfangere kunne søge nødhavn uden at frygte fjendtligheder fra befolkningens side. Samtidig kostede denne handel kun et ringe beløb i forhold til udgifterne ved en magtovertagelse,

som det skete i andre dansk-norske koloniområder – hvis det overhovedet kom til at koste den britiske statskasse noget. Dernæst gav det Storbritannien mulighed for at komme ind på et marked, som i fredstid var et monopol. Nu forelå muligheden for at udvide forarbejdningen af arktiske naturprodukter til også at omfatte de produkter, der traditionelt kun kunne fanges fra land eller iskant. Imidlertid var det næppe en god forretning, siden Mellick ikke vendte tilbage af egen drift i 1809, og Borthwick nøjedes med at tjene penge ved at være agent for KGH.

Danmarks rolle

Konstateringen af, at den britiske forbindelse også omfattede København, medfører derimod spørgsmål, der ikke kan besvares på det foreliggende grundlag. KGH havde altså i krigsårene en indflydelse på handlen med Nordgrønland, dels gennem indkøb og afsendelse af proviant, dels gennem modtagelse af grønlandske produkter. Men hvordan denne indflydelse blev opnået via Borthwick kan ikke besvares, ligesom det er et ubesvaret spørgsmål, hvorfor de skibe, der efter en del bureaukratisk besvær fik tilladelse til at sejle mellem Grønland og Storbritannien, ikke blev opbragt, når de sejlede mellem København og Storbritannien? For ikke engang tilladelsen til Grønlandssejladsen garanterede jo mod opbringelse. En undersøgelse af disse spørgsmål må tage sit udgangspunkt i KGH's Arkiv i Rigsarkivet.

De danske koloniers fremtid i Grønland

Nordgrønlands Inspektors britiske forbindelse kan imidlertid karakteriseres på det foreliggende grundlag. Motzfeldt forstod at bruge den forbindelse, der allerede eksisterede med de britiske hvalfangere, til at handle sig frem til proviantforsyninger, der var afgørende for koloniernes fortsatte eksistens. At denne handel med tredieland så var et brud med KGH's handelsmonopol betød i denne sammenhæng mindre. Samtidig magtede Motzfeldt at bevare sin position som KGH's og dermed den dansk-norske stats øverste repræsentant i Nordgrønland; han undlod at gå ombord i de britiske hvalfangerskibe, netop fordi de måtte betragtes som fjendtlig territorium, ligesom han ved at give gaver forsøgte at vise at have forsyninger nok til at give væk af. Tilsvarende afviste skipper Svend Jepsen i London at være behjælpelig ved briternes sejlad til Grønland, selv om formålet umiddelbart var at levere proviant.

Her var med andre ord ikke tale om, at danskerne underkastede sig briterne for at få de altafgørende forsyninger leveret.

Ganske vist skrev Motzfeldt i 1810 et bønsskrift til de britiske hvalfangere om det akutte behov for provianthjælp, men det drejede sig netop om behovet for akut hjælp og ikke om et generelt behov for hjælp, hvilket havde været en accept af britisk hegemoni.

Herved lykkedes det Motzfeldt at sikre koloniernes overlevelse. Nordgrønlands Inspektorat forblev et dansk-norsk område, der undgik valget mellem hungersnød og udslettelse eller overgivelse til Storbritannien. Krigsårene krævede således af de danske embedsmænd, at de magtede at disponere selvstændigt uden direktiv fra København. For Motzfeldt personligt medførte hans forvaltning i Nordgrønland, at han efter krigen vendte tilbage til København, hvor han først var til rådighed for og fra 1817 medlem af KGH's direktion, der hermed for første gang fik et medlem med personligt kendskab til forholdene i Grønland.

I et større perspektiv viser dette studium, at Grønland ikke lå i en udkant af verdenen, som kun Danmark-Norge interesserede sig for med det formål først at missionere og siden at forsøge at skabe en rentabel handel. Grønland var derimod placeret på det politiske verdenskort. Storbritanniens interesse i at opnå tålelige forhold for hvalfangererhvervet og en fortsat forsyning af kød til de britiske forbrugere medførte, at det blev nødvendigt for den britiske regering at sikre de dansk-norske kolonier i Grønland. Dette skete ved »Order in Council« af 7. februar 1810, der blev en stadfæstelse af de allerede eksisterende forhold. Det betød, at Danmark-Norge bevarede sine kolonier i Grønland.

Om Storbritannien så i øvrigt havde interesse i, at det nordatlantiske område ikke fulgte med Norge til Sverige ved Kielerfredens indgåelse, det kan selvsagt ikke afgøres på det foreliggende grundlag. Men Storbritanniens mulighed for fortsat at kunne anvende de nu danske områder i Nordatlanten som støttepunkter for deres hvalfangererhverv og skibstrafik i øvrigt var blevet skabt, netop fordi Danmark i modsætning til Sverige var en svækket nation.

Noter:

1. Nordgrønlands Inspektorats Arkiv (NIA), 01.02 11/12; Kopibog: Breve til betjentene bd. 5 No 975.
2. Stednavne skrives så vidt muligt både i den form materialet angiver og i den nutidige grønlandske form.

3. Danmark-Norges koloni »Grønland« omfattede området fra Kap Farvel/Uummannarsuaq i syd til Upernavik i nord. Thule/Qaanaaq og Østgrønland kendtes ikke. Grønland bestod af mange handels- og missionsstationer (kolonier), der var administrativt samlet i et af de to inspektorater, Grønland var opdelt i. Inspektoratet var ledet af en inspektør, hvis opgave var at sikre Danmark-Norges interesser specielt i forbindelse med opretholdelsen af Den Kongelige Grønlandske Handels (KGH) monopol. Hvalfangsten var koncentreret i Nordgrønlands Inspektorat.
4. NIA 01.02 13/22, Modtagne Breve fra KGH; No 1 af 8. maj 1795. Dette er originalen.
5. Ibid; no 10 af 26. maj 1796.
6. NIA 01.02 11/22, bd. 2. Breve til Handelsdirektionen; no 1 af 2. juni 1802 med flere.
7. Ibid; no 1 af 21. maj 1806.
8. NIA 01.02 13/12; no 54, 1808. Hvis ikke andet er angivet er følgende NIA-henvisninger til denne del af arkivet.
9. NIA no 55, 1808.
10. NIA no 41, 1813: In regard of any little balance between you and me ... do not let that trouble you. You (knew) that when you received these things of me in 1808, I would then most willingly have made you a present of the whole, but you said – No.
11. NIA no 110, 1808.
12. NIA 01.02 11/12 (se note 1); no 1027 og 1029 af 29. juli 1808. NIA no 116 og 118, 1808.
13. Kan her oversættes ved handelsministerium.
14. NIA no 110 indlæg, 1808. De følgende citater er herfra.
15. NIA no 111, 1808.
16. NIA no 68, 1809. Afskrift af Jepsens brev til KGH.
17. NIA no 56, 1808.
18. Se note 16.
19. NIA no 114, 1808.
20. NIA 01.02 11/12 (se note 1); no 1256 af 21. december 1809.
21. Ibid; no 1164 af 14. juni 1809.
22. NIA 01.02 11/22, bd. 2 (se note 6); no 13 af 4. august 1809.
23. NIA no 29, 1810.
24. NIA no 31, 1810.

25. NIA no 33, 1810.
26. NIA no 32, 1810.
27. NIA no 91, 1810.
28. NIA 01.02 11/12 (se note 1); no 1289 af 8. maj 1810.
29. NIA no 129, 1810.
30. NIA 01.02 13/22 (se note 4); no 5 af 22. august 1810.
31. Ibid; modtagelsen bekræftes af KGH. Stodder oplyste: »The brig that was here last year was taken by one of the English man of war and carried into Leith. (It) was immediately sent to Copenhagen.«
NIA 01.02 13/22 (se note 4) no 3 af 9. juli 1810 oplyser, at det omtalte skib er Diana.
32. NIA 01.02 11/12 (se note 1); no 1528 af 7. juni 1811.
33. NIA no 85, 1812. Hvalbarder måtte ligeledes ikke indføres i Storbritannien af Danmark-Norges Grønlandsskibe. Hartvig Frisch var administrerende direktør i KGH siden 1781.
34. NIA no 143, 1811.
35. NIA no 146, 1811.
36. NIA no 28 og 29, 1812. Breve fra hvalfangerskibene Truelove og Majestic, begge London.
37. NIA no 85, 1812.
38. Ibid; Borthwick skrev flg.: »Der vil ... blive sendt proviansskibe fra London, men vi tror ikke det vil blive under Herr Mellicks bestyrelse ... (så vi) har tilskrevet Sir Joseph Banks og der vil blive taget hensyn dertil ved afskibning som gøres i år ...«
39. NIA no 104, 1812.
40. NIA no 490, 1813.
41. NIA no 87, 1813.
42. NIA 01.02 13/22 (se note 4); no 5, 1813. Denne post blev afleveret af skibet Hvalfisken.
43. NIA no 32, 1814.
44. Inuit (= menneske) er det grønlandske ord for den oprindelige befolkning i de arktiske egne. Eskimo (= kødæder) er et indiansk ord. Grønland hedder på grønlandsk Kalaallit Nunaat (= menneskenes land).

Litteratur:

Hvor intet andet er anført, er trykkested København.

Bobé Louis: Den grønlandske handels og kolonisations Historie indtil 1870. Indledning no 2 til Diplomatarium Groenlandica 1492-1814 i Meddelelser om Grønland Bog 55 no 2. 1936.

Carstens, S.: Syv Aar af Nordgrønlands Krønike i Museum. Tidsskrift for Historie og Geografi 1896.

Gad, Finn: Grønlands Historie 1782-1808. Bind 3. 1976.

Gad, Finn: »La Grönlande, les Isles de Ferroe et l'Islande non comprises«. A new look at the origins of the addition to Article IV of the Treaty of Kiel of 1814 i Scandinavian Journal of History 4, 1979.

Gad, Finn: Tasiussaq Affæren 1811 i Tidsskriftet Grønland no 6, 1980. Skjern.

Statens arkiver – opgaver og ressourcer 1920-1990

Af Hans Schultz Hansen

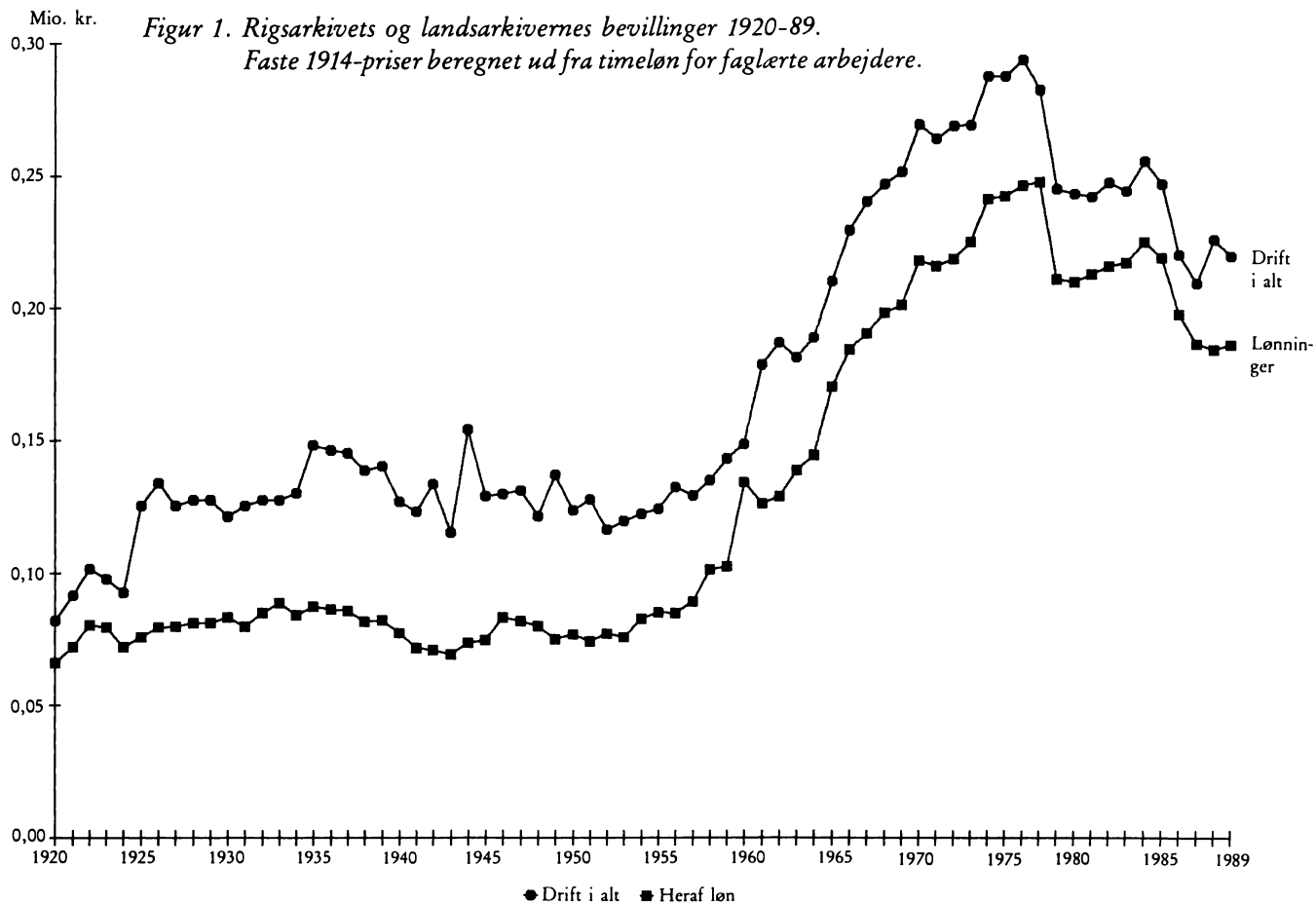
Kulturbevaringens lange tidshorison

Med den netop udkomne SØS-rapport forsøger Kulturministeriets arbejdsgruppe at skabe et værktøj til styring af det statslige arkivvæsens aktiviteter og økonomi.¹ For at opnå dette formål må der opstilles forskellige metoder, hvormed man kan måle produktivitet og effektivitet – ellers kan ressourcerne og opgaverne ikke afpasses optimalt efter hinanden. SØS-rapporten rummer selv ansatser hertil, hovedsagelig på grundlag af Rigsarkivets og landsarkivernes udvikling i anden halvdel af 1980'erne. Imidlertid må en institution som det statslige arkivvæsen arbejde med en betydelig længere tidshorison, hvis den skal varetage bevaringen af det danske samfunds arkivalske kulturværdier. Her kan der blot henvises til, at Rigsarkivet og landsarkiverne som regel først modtager arkivalier, når de er 30 år gamle.

Det kongelige Bibliotek og Nationalmuseet er underkastet tilsvarende vilkår. For dem som for arkivvæsnet gælder, at varetagelsen af kulturbevarings- og formidlingsopgaven forudsætter en rimelig høj grad af institutionel kontinuitet. Ellers kan samfundets krav til en velovervejet og konsekvent prioritering ikke honoreres. Hvis der ikke sikres institutionerne en stabil stab af uddannede medarbejdere, tilstrækkelige og egnede magasinlokaler og tilfredsstillende publikumsfaciliteter, risikerer man nemt, at der træffes forhastede beslutninger, som vil resultere i fejl, der ikke eller kun vanskeligt kan genoprettes.

Bevillinger og personale 1920-90

Skal bevaringen og formidlingen af den nationale kulturarv foregå på et tilfredsstillende niveau, forudsætter det derfor, at den politiske målsætning følges op af tilstrækkelige ressourcer i form af bevillinger. Arkivvæsnet, som ikke har nævneværdige indtægter fra publikum, er helt afhængigt af de årlige finanslovs- og tillægsbevillinger. Den indtægtsdækkede virksomhed bidrager, på trods af dens stærkt stigende omfang i de senere år, ikke til varetagelsen af Rigsarkivets og landsarkivernes primære bevarings- og formidlingsopgaver, men er i stedet et udtryk for en overflytning af dele af administrationens arkivpleje til arkivvæsnet.

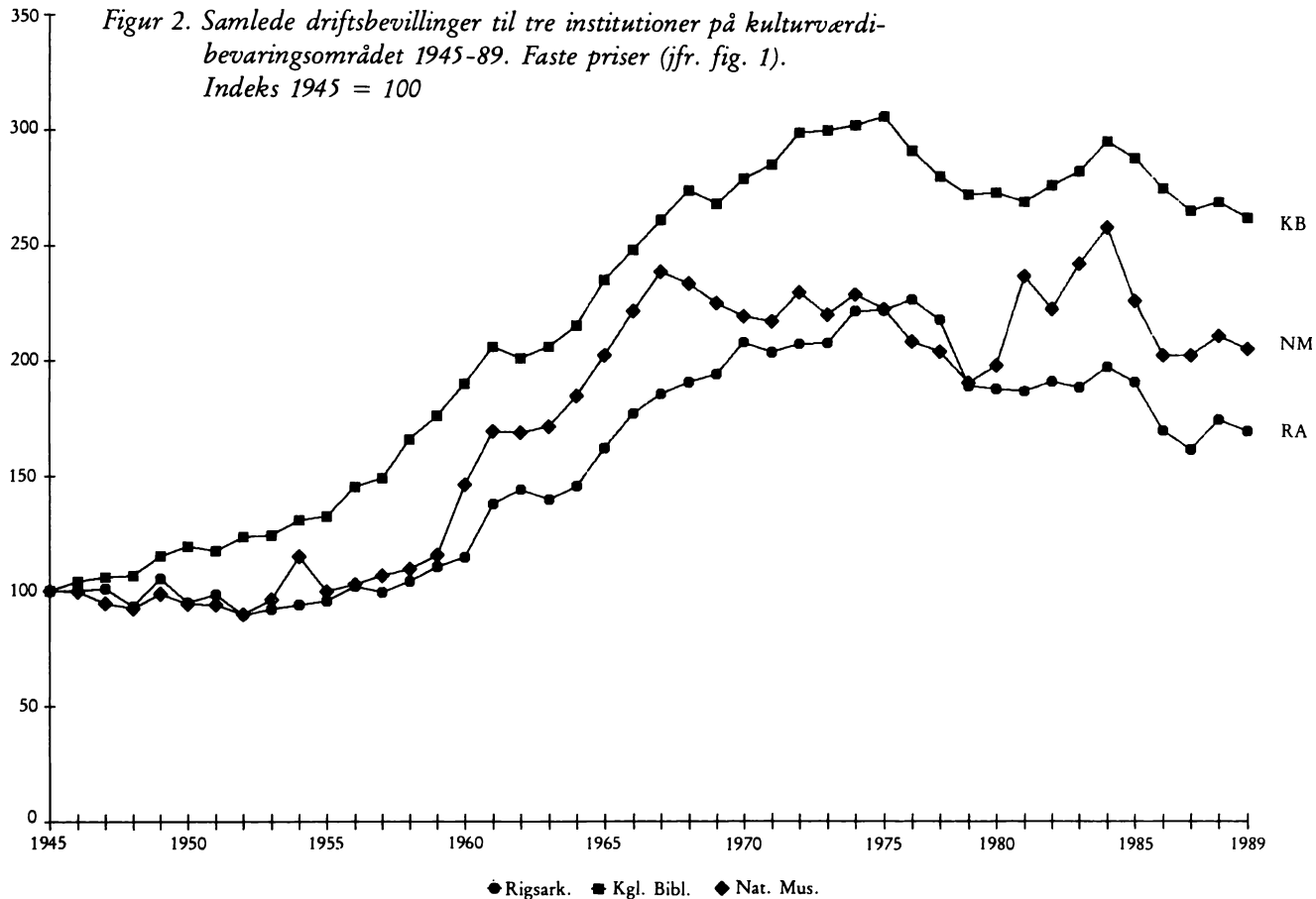
Samfundets bevillinger til Rigsarkivet med landsarkiverne vises på figur 1, hvor de illustreres med kurver for både den samlede driftsbevilling og for lønbevillingerne i årene fra 1920/21 til 1989 (af hensyn til overskueligheden er der dog set bort fra det korte finansår 1.4.-31.12. 1978).² For at vise bevillingernes reelle værdi, er beløbene renset for inflation og vist i faste 1914-priser. Som udgangspunkt for beregningen er her benyttet timelønnen for faglærte arbejdere. For en udpræget løntung institution som arkivvæsnet er prisen på arbejdskraft mere dækkende for realværdien af bevillingerne end vareprisindekset.³

Kurverne viser tre hovedfaser i det statslige arkivvæsens bevillingshistorie: først 40 år nærmest med stagnation frem til 1960, dernæst en stærk ekspansion op gennem 1960'erne og den første halvdel af 1970'erne og derpå en mærkbar tilbagegang i de sidste 15 år. I den første periode lå de samlede driftsbevillingers realværdi på omkring 0,13 millioner i 1914-kroner. 1960-75 mere end fordobledes de til 0,30 millioner, men derefter faldt bevillingerne til lidt over 0,20 millioner kr. Lønbevillingerne har stort set fulgt den samme udvikling, dog er afstanden mellem de to kurver snævret noget ind i nedskæringsperioden efter 1975. Der er med andre ord blevet afsat forholdsvis mindre beløb til den løbende drift, vedligeholdelse af bygninger, materielanskaffelser etc.

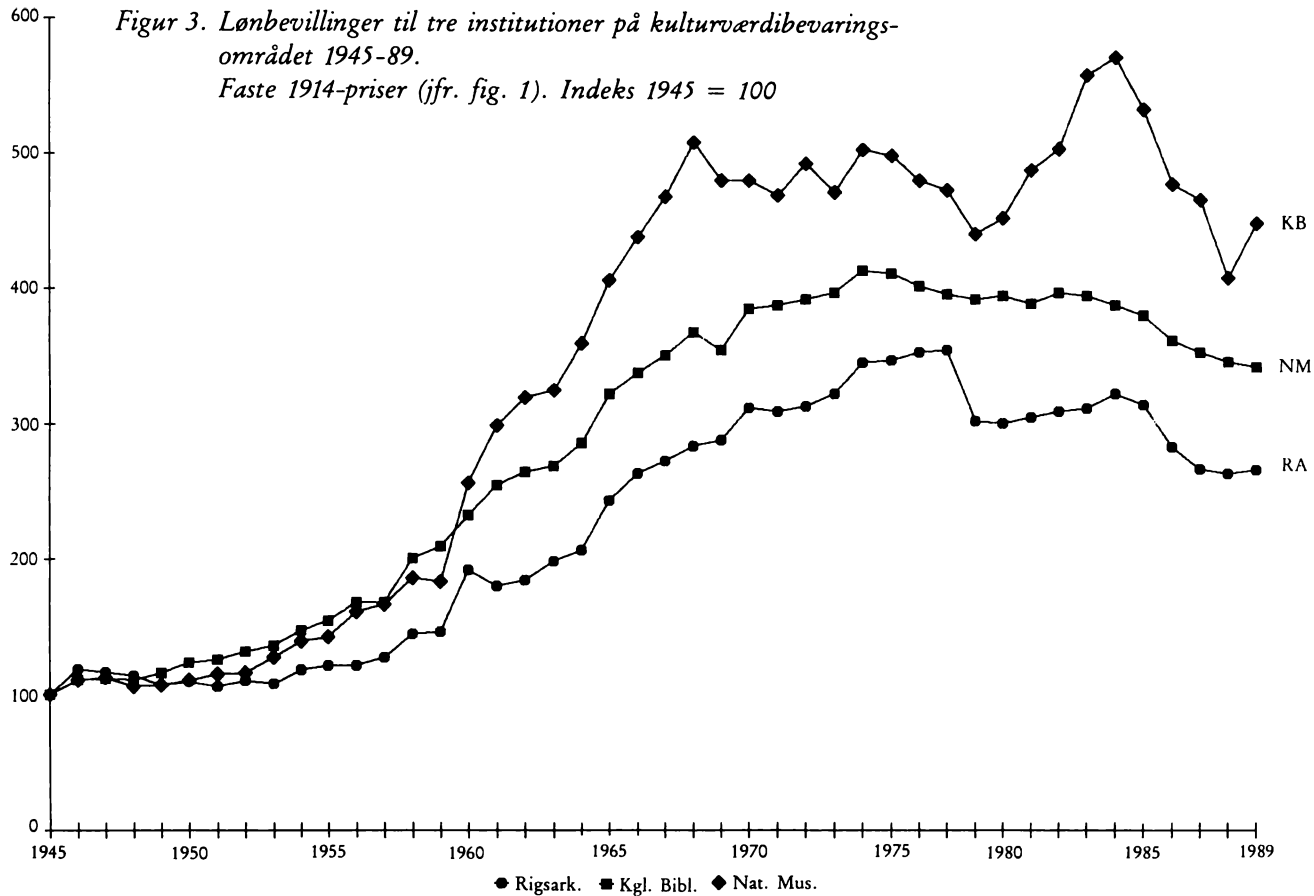
For ret at kunne forstås, må den stærke vækst 1960-75 og den efterfølgende tilbagegang ses i forhold til andre institutioners udvikling i den samme periode. Det er her nærliggende at drage sammenligninger med ovennævnte to institutioner, der som arkivvæsnet varetager opgaver inden for bevaring af kulturværdier: Det kongelige Bibliotek og Nationalmuseet. Deres bevillinger til den samlede drift og lønninger 1945-89 er renset for inflation efter samme metode som arkivvæsnets. For sammenlignelighedens skyld er der benyttet indekstal med året 1945/46 som udgangspunkt.⁴

Figur 2 viser, at de to andre institutioner som arkivvæsnet har haft en forholdsvis beskeden udvikling i de samlede driftsbevillinger frem til midten af 1950'erne, og at væksten derpå har taget fart. Fælles er endvidere tilbagegangen efter midten af 1970'erne. Sammenlignet med de andre har Rigsarkivet med landsarkiverne haft en ret afdæmpet udvikling. Dette fremtræder endnu klarere, når der alene ses på lønbevillingerne (figur 3). Her står arkivvæsnet som den institution, der har haft den mindste udbygning. I lønbevillingerne indgår udgifter til henvist arbejdskraft (se nedenfor).

Figurerne kan ikke tage højde for de tre institutioners individuelle opgaveudvikling, specifikke organisatoriske forhold og øvrige særpræg.

Figur 3. Lønbevillinger til tre institutioner på kulturværdibevaringsområdet 1945-89.
Faste 1914-priser (jfr. fig. 1). Indeks 1945 = 100

Det forekommer imidlertid rimeligt at konkludere, at bevaringen af det danske samfunds arkivalske kulturværdier i hvert fald ikke har været bevillingsmæssigt højere prioriteret end bevaringen af bøger og museale genstande, og at det modsatte snarest har været tilfældet.

Analyseres udviklingen i Rigsarkivets og landsarkivernes personale i årene 1921-90, afspejles den overordnede inddeling i de tre faser 1920-60, 1960-75 og 1975-90 ganske nøje⁵:

*Tabel 1. Rigsarkivets og landsarkivernes faste personale 1921-1990**

Kategori	1921	1933	1945	1956	1960	1965	1975	1980	1990
Rigsarkivar	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Afd.chef/overarkivar	2	2	2	2	4	4	5	5	4
Landsarkivarer	3	4	4	4	4	4	4	4	4
Arkivarer*	18	15	17	17	25	31	34	33	30
Arkivofficerer	—	—	—	—	—	—	5	3	1
Bibliotekarere	—	—	—	—	—	1	2	2	2
Registratorer	6	5	7	7	8	10	5	5	1
Arkivsekretærer***	—	—	—	—	—	—	11+5	15+2	13
Kustoder/betjente	8	9	11	12	13	18	24	22	23
»Arkivmedhjælpere«	—	—	—	—	—	—	3	8	7
Bogb./konservator	2	2	3	3	2	7	20	18	11
Fotografer	—	—	1	1	1	2	3	3	5
Kontorfunktionærer	1	1	2	7	7	19	39	34	35
Arbejdsmænd	—	1	1	1	1	1	1	3	1
I alt	41	40	49	55	66	98	162	158	138
Akad. pers. i pct.	59	55	49	44	52	41	27	27	28

* Ved fast personale forstod man oprindelig tjenestemandsansat personale, men her benyttes begrebet i den nugældende betydning, personale aflønnet ved ordinær bevilling (ikke henviste, langtidsledige, vikarer eller ansatte ved indtægtsdækket virksomhed).

** Arkivarer 1919-31 og 1958-, Arkivsekretærer 1889-1924, Arkivarer I 1931-58, Underarkivarer 1914-31, Arkivarer II 1931-58. Lederen af Erhvervsarkivet er ikke medtalt.

*** Fra 1968. I 1975 og 1980 med elever.

Udbygningen i 1960'erne foregik især i betjent- og HK-grupperne og i de tekniske tjenester, hvortil kom den helt nye gruppe af arkivsekretærer. Arkivarernes andel har derfor været markant faldende og var fra 1975 under halvdelen af udgangspunktet i 1921. Nedskæringerne efter 1975 har omfattet 24 stillinger (15%). De har navnlig ramt konservatorerne. Tabellen tager ikke højde for udviklingen efter 1990, der blandt andet har resulteret i to ubesatte overarkivarstillinger og to ikke genopslåede arkivarstillinger, alle på Rigsarkivet.

Sammenlignet med de andre institutioner på kulturværdibevaringsområdet har Rigsarkivet og landsarkiverne været hårdest ramt af nedskæringerne i anden halvdel af 1980'erne. Fra 1986 har personalet været angivet i årsværk, og en sammenligning er derfor muligt fra dette år⁶:

Tabel 2. Antal årsværk i fire institutioner 1986-90

	Arkivvæsnets	Det kgl. Bibl.	Nationalmus.	St. Kunstmus.
1986	146,8	474,1	470,6	112,7
1987	143,8	465,7	401,3	97,2
1988	136,3	476,3	484,9	112,0
1989	137,5	445,9	460,9	117,6
1990	125,3	446,0	458,9	107,6
Tab 1986-90	15 %	6 %	2 %	5 %

Rigsarkivet og landsarkiverne har traditionelt haft en stor arbejdsstyrke af henvist arbejdskraft. Udgifterne hertil indgår i ovenstående grafiske fremstillinger. De har udgjort en stadig større del af de samlede lønudgifter⁷:

Tabel 3. Andel af lønbevillinger til henvist arbejdskraft

	Arkivvæsnets	Det kgl. Bibl.	Nationalmus.	St. Kunstmus.
1986	13 %	5 %	5 %	2 %
1990	17 %	6 %	6 %	4 %

Den henviste arbejdskraft har især kunnet benyttes til den indtægtsdækkende virksomhed og til de forskellige hjælpefunktioner og har således

kun i meget beskedent omfang kompenseret for tilbagegangen i den faguddannede arbejdskraft.

Arkivvæsnets opgaver 1920-90

Med ovenstående ressourcer af bevillinger og personale har Rigsarkivet og landsarkiverne måttet løse de opgaver, som i løbet af perioden er udsprunget af målsætningen om bevaring af de arkivalske kulturværdier. I kvalitativ forstand har arkivvæsnets funktioner ikke ændret sig afgørende i de 70 år. De har først og fremmest bestået i modtagelse af afleveringsmodne arkivalier fra administrationen og private, kassation af ikke bevaringsværdige papirer, opmagasinering og eventuel ordning af de bevaringsværdige samt udlån af dem til gæster på læsesalene eller til administrationen.

Der kan dog være grund til at understrege, at indførelsen af EDB siden 1970'erne har stillet arkivvæsnet over for en række nye krav i henseende til kassation og opbevaring, som tilmed har måttet honoreres i en periode med faldende ressourcer. Det bør også nævnes, at rådgivningen af administrationen er intensiveret siden 1960'erne med godkendelse af journalplaner, indretning af arkivlokaler, forsøg på at indarbejde fremadrettede kassationsplaner, indførelse af regelmæssige tilsyn og afleveringer etc. Til gengæld har de længere afleveringsfrister i forhold til tidligere kraftigt begrænset udlånet af arkivalier til ministerier og styrelser.

Arkivernes opgaver bestemmes af samfundets samlede arkivtilvækst, primært i den offentlige forvaltning, og af publikums efterspørgsel. Mens sidstnævnte nemt kan opgøres ved besøgs- og ekspeditionstal, savnes ganske et præcist mål for arkivtilvæksten. Den løbende accession giver visse holdepunkter for udviklingen, men den afspejler kun arbejdet med de bevaringsværdige arkivalier. Dertil kommer, at indtaget svinger i takt med arkivvæsnets kampagner og magasinkapacitet. Først og fremmest giver accessionen et billede af udviklingen for ca. 30 år siden, ikke af den aktuelle arkivalieproduktion.

I 1986 fremkom Henning Bro og Sigurd Rambusch med et kvalificeret skøn over bestand og tilvækst, baseret på opmålinger hos de centrale statslige myndigheder, som hører under Rigsarkivets 2. afdeling, dvs. ministerierne og deres underlagte institutioner med hele landet som virkefelt.⁸ Det samlede omfang i årene 1979-83 blev opmålt til 114 km, mens den årlige tilvækst i 1979 kunne beregnes til ca. 9 km eller knap 8%. Imidlertid foreligger kun denne ene beregning, og da den årlige

tilvækst sagtens kan have ændret sig, kan tallene næppe benyttes til frem- eller tilbageskrivninger. Hertil kommer fraværet af oplysninger for den lokale administrations arkivdannelse.

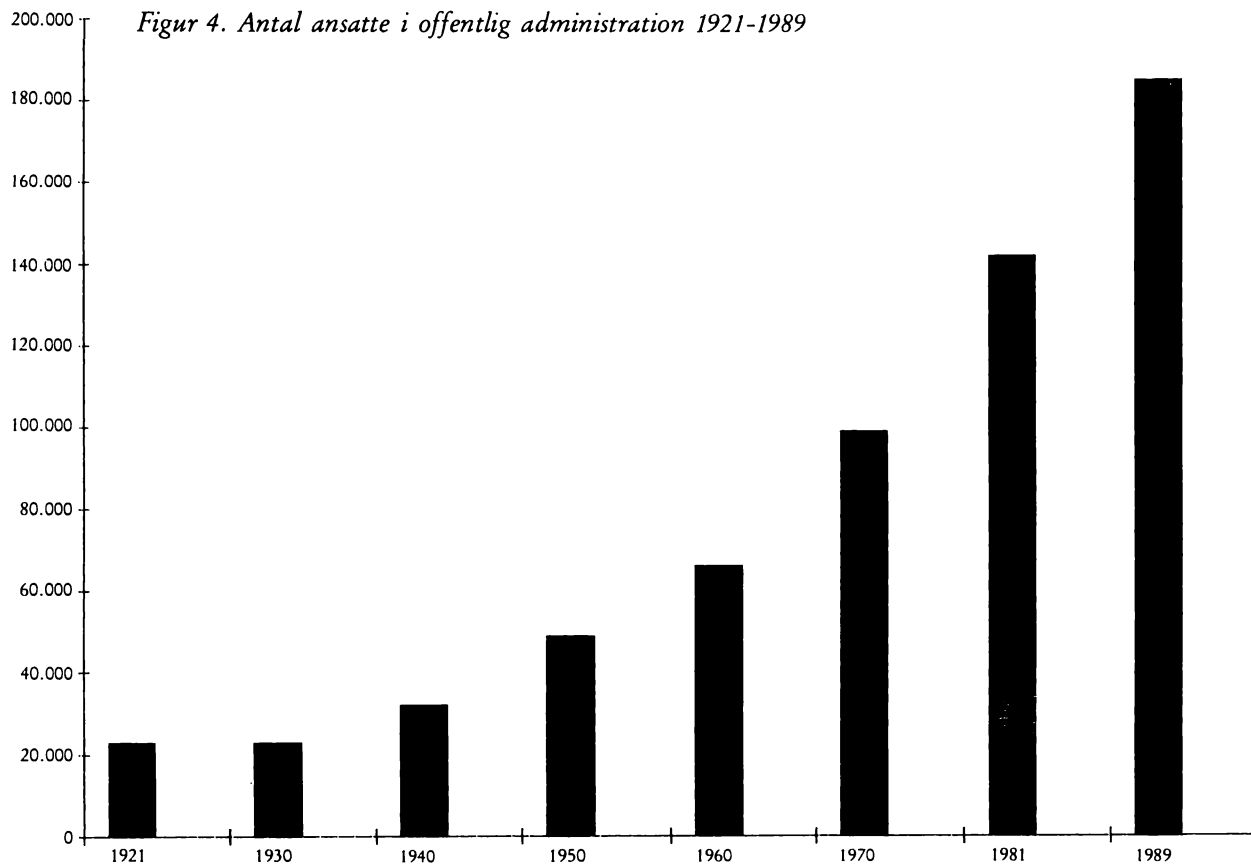
I mangel af bedre forekommer antallet af ansatte i den offentlige administration at være en anvendelig indikator for arkivtilvæksten i staten og kommunerne, eftersom der må være en sammenhæng mellem antallet af administratorer og den papirmængde, deres virksomhed frembringer. Tallene er fremstillet grafisk på figur 4, der viser, at antallet af ansatte i administrationen (inklusive politiet og militærets stampersonel) har været eksponentielt stigende siden 1930'erne.⁹ På trods af politiske intentioner om afbureaukratisering er stigningen fortsat med uformindsket styrke op gennem 1980'erne, altså også i det årti, hvor arkivvæsnets personale er reduceret.

Figur 5 viser den gennemsnitlige årlige accession i det samlede statslige arkivvæsen fra 1921 til 1990, målt i løbende hyldemeter og fra 1956 angivet i femårsperioder. For perioden 1921-55 er tallene lidt usikre, da opgivelserne dels er upræcise, dels kun angiver antal bind, pakker og læg, hvorfor en omregning til meter har måttet foretages.¹⁰ Figuren viser et ujævnt forløb, forårsaget af skiftende kampagner, magasinmangel og magasinudvidelser. Den kraftige stigning i det sidste femår, næsten en fordobling, må ses som et »ekko« af administrationens vækst i slutningen af 1950'erne, men har også sin særlige baggrund i de mange omlægninger i administrationen i 1980'erne. Udover flere afleveringer har de ført til en forøgelse i arkivvæsnets konsulentopgaver med udarbejdelse af journal-, arkiv- og kassationsplaner, rådgivning om arkivlokaler m.v. De administrative omlægninger er imidlertid ikke blevet fulgt op med øgede ressourcer til arkiverne.

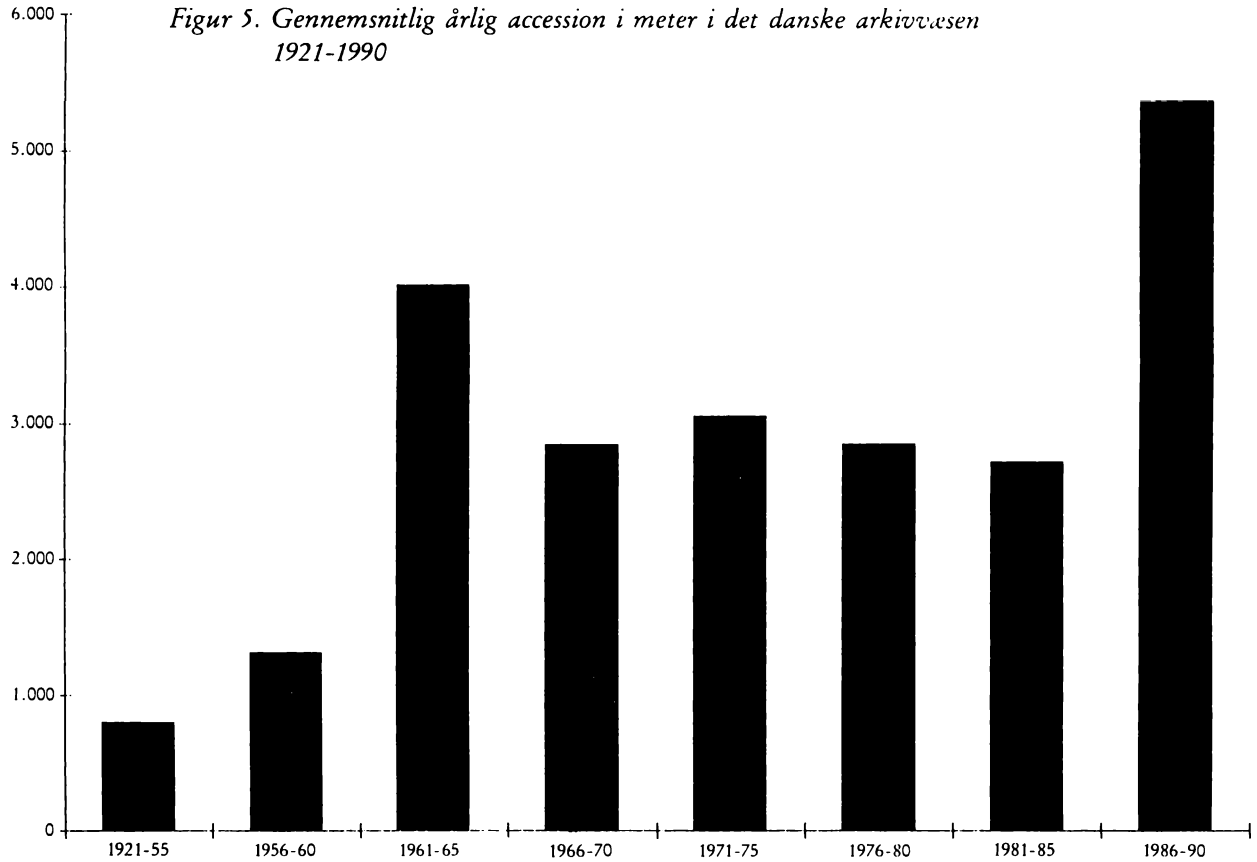
Figurene 6 og 7 over det gennemsnitlige årlige besøgstal og ekspeditioner viser nærmest samstemmende en kraftigt forøget efterspørgsel fra publikum siden 1960'erne.¹¹ Som tidligere nævnt er ekspeditionerne til ministerier og styrelser derimod aftaget stærkt, hvorfor de nu ikke længere beregnes særskilt. Når ekspeditionerne til publikum også er faldet i det sidste femår, skyldes det udbredelsen af fotokopier og mikrofilm af de hyppigst benyttede arkivalier til selvbetjening. Det er udelukkende de rutineprægede ekspeditioner, som har kunnet afvikles på denne vis; de vanskeligste må fortsat varetages af personalet.

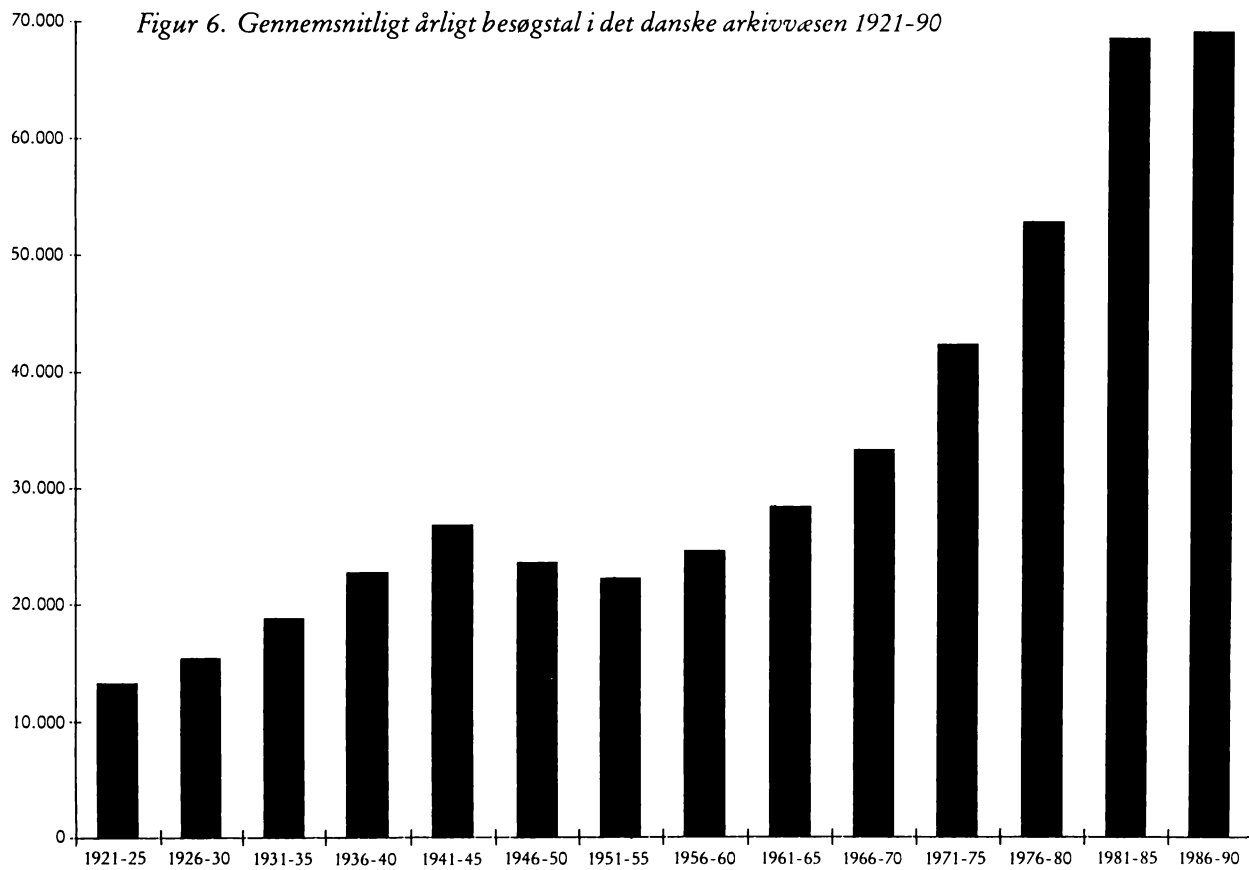
Sammenfattende viser figurene 4-7 en markant kvantitativ forøgelse i Rigsarkivets og landsarkivernes opgaver, som er fortsat også efter nedskæringerne i bevillinger og personale efter 1975.

Figur 4. Antal ansatte i offentlig administration 1921-1989

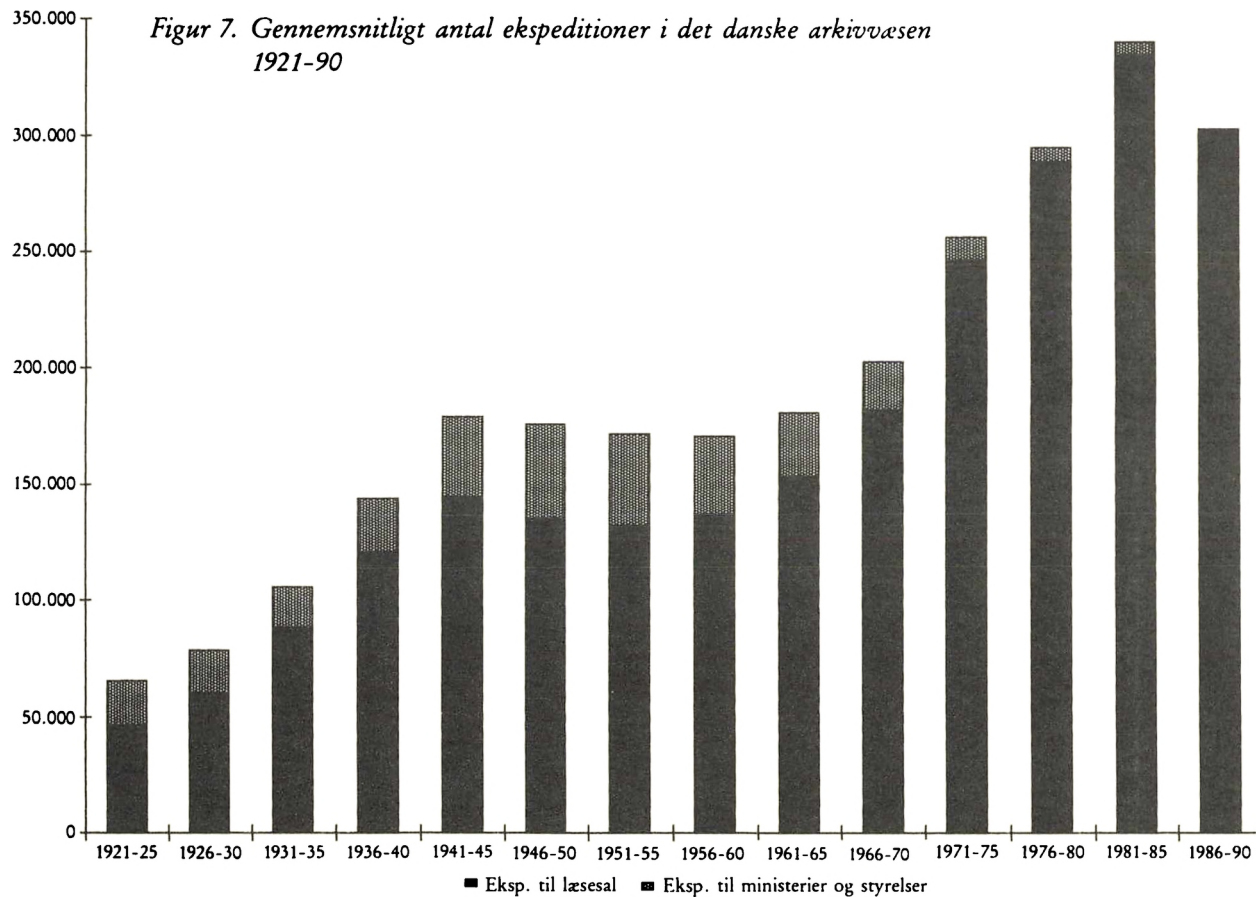

*Figur 5. Gennemsnitlig årlig accession i meter i det danske arkivvæsen
1921-1990*

Figur 7. Gennemsnitligt antal ekspeditioner i det danske arkivvæsen 1921-90

Opgaver og ressourcer – en sammenligning

I tabel 4 er der foretaget en sammenligning mellem arkivvæsnets personale og fire ovenstående indikatorer for opgavernes omfang¹²:

Tabel 4. Forholdet mellem opgaver og ressourcer 1921-90

År	Administratører pr. ansat*	Accession pr. ansat**	Ekspeditioner pr. ansat**	Besøg pr. ansat**
1921	567 (969)	ca. 20 m.	1599	324
1933	565 (1028)	ca. 20 m.	2645	471
1945	647 (1321)	ca. 16 m.	3660	546
1956	1320 (3025)	24 m.	3111	418
1960	1003 (1947)	20 m.	2387	397
1965	820 (2008)	41 m.	1910	321
1975	821 (2217)	19 m.	1734	280
1980	926 (2439)	18 m.	1920	369
1990	1341 (3558)	39 m.	2192	519

* I parentes pr. arkivar/arkivsekretær.

** Indtil 1945 foreligger kun gennemsnitstal for femårsperioder; der sammenlignes her med den periode, hvori det pågældende år falder.

Relationen mellem antal ansatte i administrationen og i arkiverne udtrykker, hvor mange administratorers arkivalieproduktion den enkelte arkivansatte skal håndtere – hvad enten det sker ved at forberede sagsdannelsen gennem godkendelse af journalplaner, ved at føre tilsyn over arkiverne hos myndighederne, ved at udføre kassationsbehandling, ved at modtage afleveringer, ved at ordne og registrere eller ved at udlåne. Ved sammenligning over tid har relationen endvidere den fordel, at den er neutral for den nedsatte arbejdstid og deltidsarbejdet – som har »ramt« administration og arkivvæsen ligeligt. Dertil kommer, at produktivetsforbedringer i administrationen ved en konstant relation modsvares af en tilsvarende produktivetsfremgang i arkiverne. *Når antallet af administratorer pr. arkivansat er stigende, således som det navnlig har været tilfældet i begyndelsen af 1950'erne og i 1980'erne, betyder det derfor, at arkivvæsnet har måttet præstere en produktivetsforøgelse, der ligger ud over den, som administrationen har opnået.*

Dette bliver særlig iøjnefaldende, når man sammenligner antallet af administrativt ansatte med det arkivfagligt uddannede personale (arkivarerne og arkivsekretærerne).

Mens udviklingen i 1950'erne skyldtes, at den beskedne vækst i arkivvæsnets personale dengang ikke kunne holde trit med væksten i antallet af administratorer, har det øgede antal administratorer pr. arkivansat i løbet af 1980'erne sin baggrund såvel i nedskæringer af arkivernes personale som i en fortsat ekspansion i den danske administrative sektor som helhed. Målt i meter accession, antal ekspeditioner og antal besøg pr. ansat i arkiverne, viser det sidste årti da også en kraftigt stigende arbejdsbyrde, som tildels har været muliggjort af produktivetsforbedringer, men som også har ført til nedprioritering af en række opgaver især inden for ordnings- og registreringsarbejdet i de ældre arkivfunds. I sine muligheder for at imødekomme administrationens og publikums krav er arkivvæsnets i flere henseender kommet tilbage til situationen før 1960'ernes ekspansion.

Dansk og nordisk arkivvæsen i 1980'erne

Mens det danske arkivvæsen har fået beskåret sit faste personale i 1980'erne, har arkivvæsnerne i Norge, Sverige og Finland fået udvidet deres (det lille islandske arkivvæsen indgår ikke i denne og de følgende sammenligninger). Relationen mellem antallet af ansatte i de nordiske landes offentlige forvaltninger og i deres arkivvæsner har derfor udviklet sig i ret forskellige retninger op gennem 1980'erne¹³:

Tabel 5. Ansatte i administration pr. arkivansat i de nordiske lande

	Danmark	Norge	Sverige	Finland
1981/82	948	730	958	682
1989	1341	967	775	663
Tilvækst	41 %	32 %	÷ 19 %	÷ 3 %

Mens der er blevet klart flere administratorer for hver fast arkivansat i Norge og frem for alt i Danmark, er der blevet adskilligt færre i Sverige og lidt færre i Finland. Ved 1980'ernes slutning havde hver arkivansat i Danmark iøjnefaldende flere administratorer at skulle betjene end i de andre nordiske lande.

Som en naturlig følge heraf, er arbejdsbyrden steget i forskellig takt. Accessionens omfang, det direkte feltarbejde, antallet af ekspeditioner og besøg pr. ansat udviklede sig i 1980'erne således¹⁴:

Tabel 6. Accession, embedsbesøg, ekspeditioner og besøgende pr. fast ansat i de nordiske arkiver 1982 og 1990

Land	Fast ansatte		Accession		Embedsbesøg		Ekspedition		Besøgende	
	1982	1990	1982	1990	1982	1990	1982	1990	1982	1990
	pr. ansat i arkiverne									
Danmark	154	136	11 m	51 m	1,7	1,3	2131	2224	451	526
Norge	137	153	24 m	30 m	1,5	1,7	875	527	325	196
Sverige	213	256	23 m	8 m	5,3	2,8	2051	1007	325	262
Finland	173	208	9 m	49 m	2,3	1,1	485	401	350	265

Forskellene mellem de fire landes arkivvæsner er så store, at tallene næppe kan benyttes til en produktivitetssammenligning. Snarere afspejler de forskellige prioriteringer mellem administrations- og publikumsvendt virksomhed, uens afleveringsfrister, varierende satsninger på mikrofilmning og selvekspedition etc. Det eneste tal, som kan sammenlignes, er nok besøgstallet. Det vil ses, at nedskæringerne i det danske arkivvæsen i løbet af 1980'erne har gjort det til Nordens mindste (bortset fra Island). Da de øvrige arkivvæsner derimod har fået tilført øgede personaleressourcer, er det naturligt, at arbejdsbyrden pr. arkivansat gennemgående er steget mest i det danske arkivvæsen.

Konklusion

Efter fire årtier med en meget rolig udvikling kom det danske arkivvæsen som den øvrige offentlige sektor fra 1960'erne ind i en periode med kraftig udbygning. Mens antallet af arkivproducerende medarbejdere i den offentlige administration er fortsat med at vokse, har Rigsarkivet og landsarkiverne imidlertid fra midten af 1970'erne fået nedskåret deres personalestab. Lønbevillingerne og de samlede driftsbevillinger er faldet i reel værdi, mens opgaverne er vokset markant. Arkivvæsnet har på én gang måttet håndtere et øget udbud af arkivalier fra administrationen og

en stigende efterspørgsel fra publikum. På trods af en produktivitetstigning i arkiverne har det ikke kunnet undgå at føre til en mærkbar nedprioritering af de langsigtede opgaver med tilgængeliggørelsen af de ældre arkivfunds. Arkivernes tidshorisont er således blevet forkortet.

Nedskæringerne har ramt bredt på kulturværdibevarelsesområdet, men meget tyder på, at arkivvæsnet har været særligt hårdt ramt. Tilbagegangen i ressourcerne bliver især slående, når den sammenholdes med den fortsatte udbygning i de øvrige nordiske lande i 1980'erne.

Noter:

1. Statens arkiver. En forundersøgelse til indførelse af aktivitets- og økonomistyring. Februar 1992.
2. Som kilde til bevillingerne er benyttet statsregnskaberne og for de seneste år finanslov og tillægsbevillingslov. Forskellen mellem bevillings- og regnskabsstal er minimale.
3. (Gyldendals) Danmarks historie 9. Kbh. 1985, s. 294 ff. Statistisk tiårsoversigt.
4. KB's selvstændige bevillinger kan først udskilles fra 1960/61; før den tid var de opført sammen med Statsbiblioteket og Statens Avissamling i Århus. Beregningen her forudsætter, at KB har haft samme stigningstakt som SB 1945/46-1959/60.
5. Harald Jørgensen: Rigsarkivets tjenestemænd 1889-1953. Kbh. 1954; Meddelelser om Rigsarkivet for årene 1921-1955. Kbh. 1958; Meddelelser om Landsarkiverne for årene 1921-1955. Kbh. 1960. Meddelelser om Rigsarkivet og Landsarkiverne for årene 1956-1960. Kbh. 1961; samme 1961-1965. Kbh. 1968; samme 1966-1975. Kbh. 1978; Personale i Rigsarkivet og Landsarkiverne januar 1980. Kbh. 1980; samme 1990. Kbh. 1990.
6. Regnskabstal fra finanslovsforslagene, dvs. de faktiske og ikke de normerede stillinger. Når tallene er lavere end i tabel 1, skyldes det deltidsarbejde.
7. Tillægsbevillingslovene for 1986 og 1990.
8. Henning Bro og Sigurd Rambusch: Arkivbestand og arkivtilvækst i de centrale danske statsinstitutioner omkring 1980. Arkiv, 11:2, 1986, s. 141-145.
9. Niels Westergård-Nielsen: Den offentlige sektors arbejdsstyrke 1921-1976. Vækst og kriser i dansk økonomi i det 20. århundrede, I. Aarhus 1979, s. 139-172, især s. 172; Nordisk statistisk årsbok 1982, s. 76 ff og 1991, s. 94f.

10. Tallene er hentet fra de i note 5 nævnte »meddelelser« og Nordisk Arkivnyt. Ved omregningen af antal bind, pakker og læg til meter har den gennemsnitlige tykkelse af en arkivenhed i årene 1956-60 været lagt til grund.
11. Kilder som i note 10.
12. Jfr. note 9 og 10; tabel 1.
13. Nordisk Arkivnyts årsstatistikker for 1982 og 1990. Nordisk statistisk årsbok jfr. note 9.
14. Nordisk arkivnyts årsstatistikker for 1982 og 1990.

Arkiver og samlinger, akter og arkivalier arkivarer i BDI-sammenhænge

– nogle terminologiske overvejelser

Ved Michael Hertz

Undertegnede erkender, at han må henregne lystlæsningen af leksika og ordbøger blandt sine mere uskyldige laster, og at han måske lidt for villigt delagtiggør andre, heriblandt dette tidsskrifts læsere, i sit udbytte af et nyt produkt inden for genren. Samtidig giver han imidlertid efter for en hang til selvransagelse og rejser spørgsmålet om arkivarernes plads i informationssamfundet, og om præcisionen i vort faglige begrebsapparat.

Anledningen er, at Dansk Standardiseringsråd i slutningen af 1991 i sin håndbogsserie udsendte Informationshåndbogen. Ordbog for informationshåndtering, bog og bibliotek.¹ Informationshåndbogen er det første forsøg på at dække en dansk BDI-terminologi. Initialerne BDI står for Bibliotek, Dokumentation og Information, når disse begreber som her opfattes som en faglig helhed. Dansk Standardiseringsråd har 1983 udsendt en lignende håndbog: BDI-ordbogen, som indeholdt 1.200 opslagsord; men den var udarbejdet på grundlag af en britisk standard (BS 5408/1976), og nu afløses den som DS-håndbog af Informationshåndbogen. Redaktionen har hertil indkredset og defineret 1.800 danske fagudtryk. For hvert opslagsord findes foruden definitionen angivet den tilsvarende engelske term, hvad der jo har indlysende fordele; og udover stikordsafsnittet og en engelsk-dansk ordliste rummer bogen en instruktiv gennemgang (s. 98-101) af: »Satsfelt, Skrift, Bog, Tryk« og et afsnit med i alt 40 s.k. »Klynger« (s. 103-127). Hver klynge (engelsk: »cluster«) indeholder »associativt forbundne« ord og udtryk fra samme emnekreds, uden ordene dog nødvendigvis har »indbyrdes semantiske relationer af formaliserbar art«. Sådanne klynger skal lette søgning på emne ved at pege på beslægtede søgetermer. Det forekommer mig at være et meget velegnet apparat i en håndbog, hvor begyndere og andre interesse-rede skal indføres i fagets terminologi.

Og hvem kan modstå fristelsen til at kigge ind ad egne vindeverrer...? Klyngen »Arkiv« viser sig at være blandt dem, der rummer forholdsvis mange stikord: Akt, aktstykke, arkivalie, arkivar, bilag, billedsamling ... etc., etc. Sammensætningen af denne klynge forekommer mig rimelig og

ordforklaringerne til emneområdet rimeligt præcise og i hvert fald ikke i modstrid med Arkivvæsenets officielle terminologi. Måske Per Nittengryn ville anføre, at »aktstykke« ikke i statsretlig forstand er synonymt med »akt«;² men det er jo småting. Det styrker læsernes tillid til håndbogen, at et fagområde, der som »arkiv« tydeligvis hører til periferien af bogens emnefelt, får en så kvalificeret dækning. Ikke mindst definitioner af ordene *Journal*, *Journalplan*, *Journalssystem* eller *Sag* (: »... et sammenhængende administrativt begivenhedsforløb, som angår et problem (emne), en genstand eller en person. I BDI-henseende består sagen af de dokumenter som tilsammen udgør sagens oplysninger«) røber indsigt i arkivverdens tankegange og dens bundethed til den bureaukratiske dynamik.

Umiddelbart skulle man jo tro, at arkiver hører med til BDI-området, jævnfør klyngeoverskrifter i bogen som: Informationsteknologi, Informationsbærende materialer, Papir, Mikrofilm, Skrift, Klassifikation og systematisk ordning, Registre osv. Men som det også fremgår af undertitlen, er det særlig bibliotekers og dokumentationscentres verdensbillede, som håndbogen afspejler. Der er som anført én klynge med »Arkiv« men seks klynger med overskrifter begyndende med: Biblio...« (biblioteksvæsen, bibliografi etc.). Blandt »Personalekategorier« finder vi én arkivar men adskillige afarter af bibliotekarer (afdelings-, forsknings-, første-, over-, rigs- og stadsbibliotekarer, foruden biblioteksassistenter, bibliografer og cand. scient. bibl.'er). Jeg har slet intet imod at få defineret begreberne i biblioteksverdenen, men må blot med min baggrund og på dette sted konstatere, at der åbenbart, i BDI-sammenhænge, ikke er behov for at definere tilsvarende ord fra arkivernes verden.

BDI... Arkivfolk støder nu og da på begrebet, og mon ikke mange af os har en vag fornemmelse af, at man arkivfagligt burde interessere sig for det, der foregår nationalt og internationalt under betegnelser som: BDI, IoD, »Informatik« og lign. – Der er bare altid lige så meget andet ...! Nuvel, har man smag for leksikonlæsning, kan Informationshåndbogen anbefales som indføring i denne verden; være det hermed gjort. Og det er jo altid rart at vide, hvad man taler om. Man bliver belært og animeret til at fundere over sit eget faglige begrebsapparat.³ Ordet *Information* defineres kort og fyndigt (s. 47) med: »Nedfældet eller formidlet viden«; lidt omstændeligere er forklaringen på ordet *Dokumentation* (s. 31): »Det faglige område, hvor man arbejder med indsamling, strukturering, registrering, lagring, genfindning og videreformidling af informationer (viden). Dokumentationsarbejde udføres fortrinsvis af sagkyndige personer, jf. Dokumentalist«; – og hvis man

troede, at ordet *Bibliotek* måtte defineres med noget i retning af »bestand af trykt litteratur til udlån«, bliver man belært således (s. 21): »Materialesamling ordnet på en sådan måde, at den giver fysisk, bibliografisk og intellektuel adgang for en målgruppe, og med en stab trænet til at yde den service, som målgruppen behøver«.

Der kan man så se – Materialesamling! Målgruppe! ... Det er svært at benægte, at det meste af virksomheden i arkiver falder under den her givne definition af »dokumentation«, ligesom arkiver og især arkiv- og journalorganer hos myndighederne var blevet til »biblioteker«, hvis ikke ordet »bibliografisk« var indgået i definitionen. I praksis bruges »dokumentation« vist også med et lidt bredere indhold, f.eks. som betegnelse for beskrivelser og vejledninger til edb-systemer (dvs. = »information« om systemerne)⁴ eller som betegnelse for bevisføringen for påstande og retskrav. For arkivfolks selvforståelse har det spillet en vigtig rolle, at arkivet (væsentligst) indeholdt unika, mens biblioteket (væsentligst) indeholdt publiceret materiale, og at arkivets bestand af dokumenter er »fremgået« i forbindelse med administrative og justitielle processer, mens bibliotekets som regel er anskaffet via bogmarkedet. Men det er altså ikke de betragtninger, Informationshåndbogen anlægger.

Søgning i håndbogen på ordet *Arkiv* giver ikke noget »træf« (»hit«), men forklaringen til ordet *Arkivalie* (s. 18) lyder: »Dokument, der opbevares i arkiv med henblik på senere brug. Arkivalier kan være: skriftligt materiale, kort og tegninger, fotografier, mikrofilm, magnetbånd, videodisk.« Overensstemmelsen med arkivbekendtgørelsen af 1976 er tydelig, bortset fra at denne i § 2 understreger, at det drejer sig om dokumenter, »der er blevet til eller tilvejebragt i forbindelse med institutionens ... tjenstlige virke«. Denne tilføjelse er begrebsmæssigt central! Men den – just denne tilføjelse, som angav, hvori arkivalier adskiller sig fra dokumenter i al almindelighed, og som knyttede arkivaliebegrebet til den administrative proces –, er faldet ud i definitionerne til arkivloven (bilag 4); og fremgår altså heller ikke af Informationshåndbogen. Arkivloven definerer ordet *Arkivalier* med: »... såvel skriftligt materiale som enhver anden art af materiale, der formidler information. Arkivaliebegrebet omfatter f.eks. kort, tegninger, planer, fotografier, film og mikrofilm, grammofonplader, lydbånd og elektroniske opbevaringsmedier af enhver art.«

Punktum! Sammenholdt med arkivbekendtgørelsen er denne definition upræcis og slap! Og den vanskeliggør en skelnen mellem termen »arkivalie« og termen »dokument«, hvad der muligvis er forsættelig men under alle omstændigheder uhensigtsmæssigt. Informationshåndbogen

definerer (s. 31) *Dokument* sådan: »En vis afgrænset mængde af informationer registreret på et medium. Det informationsbærende medium kan være papir, film, magnetbånd m.m. Dokumentet kan håndteres som en enhed i en dokumentationsproces.«⁵ Ordet dokument kan således bruges om en bog, et ark beskrevet papir, et kunstværk, et billede, en film, et bånd, en gravsten etc. og er begrebsmæssigt tilstrækkeligt rummeligt til, at vi ikke behøver nok et ord for det samme. Den kommende, forkortede udgave af Informationshåndbogen kan meget vel under stikordet Arkivalie skrive: se Dokument; og BDI-folket vil muligvis ikke længere kunne opdage særtræk ved den information, der udfældes i forbindelse med administrativ virksomhed som en del af denne. Arkiver og biblioteker ..., det bliver så ét fedt! Og den kildekritiske sondring mellem levninger og beretninger – den kan så også sættes på pension! Hvor herligt vidt har vi dog ikke bragt det?

Jeg vil nok plædere for en fastholden af den processuelt og forvaltningsmæssigt bundne definition af termen »arkivalie«. I snæver, klassisk forstand vel at mærke! For indrømmes må det jo, at ordet *Arkiv* er et svært ord, der både kan betegne et lokale (en bygning), en institution og en bestand af dokumenter samt kan være navn på tidsskrifter; og at vi har adskillige institutioner, kaldet »arkiver«, der ligesom biblioteker foretager indsamling af »materiale«, ordner, registrerer og opbevarer det for at sikre en målgruppes fysiske og intellektuelle adgang til de indeholdte informationer. Materialet, de samler, vedrører bestemte emneområder f.eks. Arbejderbevægelse, Erhvervsliv, Udvandrere eller lokale områder. De provenienser, materialet kan stamme fra, er underordnede i forhold til emnet; og materialet er ikke nødvendigvis fremgået af administrative processer. Men det er rimelig dansk sprogbrug at kalde dokumentbestanden i sådanne arkiver for »arkivalier«. – I hvert fald så længe vi ikke i dansk skelner mellem egentlige (forvaltningsberoende) »arkiver« og »samlinger«. Mens vi nemlig på dansk lægger en bred betydning i ordet *Arkiv*, bruger man i international BDI-sammenhæng »Collections« (= samlinger) som faglig term for de institutioner, hvis bestande til forskel fra »Archives« tilvejebringes gennem indsamling eller ved køb og med proveniensforholdet som en underordnet faktor.⁶ Jeg vil finde det fordelagtigt, om man anlagde en tilsvarende faglig terminologi herhjemme. Bl.a. fordi lov om offentlige arkiver jo ikke primært vedrører »samlingerne«.

Ord som »Information« og »Dokument« er måske gode termer for nøglebegreber i BDI-sammenhænge; »Arkivalier« bør være egnet som term for de dokumenter, der opbevares i offentlige arkiver som primære

vidnesbyrd om forvaltningens virksomhed.⁷ Men vi savner et dansk ord for forvaltningsdokumenter i al almindelighed. Det er et savn, at vi på dansk ikke har et ord svarende til det svenske »handlingar« (jf. tysk: »Schriftgut«, »Registraturgut«, Amerikansk: »Records«) og dermed kan skelne mellem forvaltningens almindelige bestand af dokumenter (aktuelle akter, bilag etc.) og de med henblik på langsigtet opbevaring henlagte »arkivalier« (»Archivgut«, »Archives«). Det giver dårlig mening, når vi på dansk, forud for aflevering til arkivvæsenet, iværksætter kassation af »arkivalier« hos myndighederne; og det vidner om en armodigt upræcis sprogbrug, at indgået post begrebsmæssigt ophøjes til »arkivalier« allerede i forbindelse med poståbning og journalisering. Metamorfosen fra »Registraturgut« til »Archivgut« forudsætter f.eks. efter tysk praksis en arkivfaglig stillingtagen. En tilsvarende stillingtagen fremgår ikke klart af dansk sprogbrug. Offentlighedslovens kapitel 4 og kapitel 2 i lov om offentlighed i forvaltningen anvender ordene »dokumenter« og »akter« i forbindelse med bestemmelserne om »aktindsigt«, så man kunne måske, i BDI-sammenhænge og ellers, lægge sig efter at bruge termen *Akter* for forvaltningens arbejdsdokumenter (omfattet af lov om offentlighed i forvaltningen) og reservere termen »arkivalier« for dokumenter opbevaret i offentlige arkiver (omfattet af arkivloven)? Det er da en tanke værd, men andre forslag kunne i øvrigt være velkomne.

Noter

1. Informationshåndbogen. Ordbog for informationshåndtering, bog og bibliotek. Udarbejdet af Jens B. Friis-Hansen, Torben Høst, Poul Steen Larsen og Henning Spang-Hanssen. DS/INF 27. ISBN 87-7310-089-7. Dansk Standardiseringsråd 1991. 150 sider, ill. Kr. 200,-.
2. Ordet Akt defineres: »Almindelig – men lidt gammeldags betegnelse for arkivalier, der ikke er indbundet. I arkivmæssig henseende har akt ingen eksakt betydning. Man taler fx om sagens akter, dvs. om de (væsentligste) dokumenter/papirer som sagen indeholder. Tendensen går mod at bruge dokument i stedet for akt.« Der er i visse passager verbaloverensstemmelse med forklaringen i Ordliste for Rigsarkivets 2. afdeling, 1977 s. 7.
3. En lille observation, som må glæde enhver, der bekymrer sig for bevaringen af kulturværdier: Af Informationsordbogens kolofon fremgår, at den er trykt på »Dalum offset 220 Permalife 115 g fra Papyrus Danmark, som oplyser, at papiret overholder kravene til langtidsholdbarhed efter ANSI standard z39.48-1984«.

4. Således i Dictionary of Archival Terminology. ICA Handbook Series vol. 3. München 1984 (s. 64).
5. I Nordisk Arkivleksikon. Nordisk Arkivkunds-kab nr. 8. København 1979 defineres (s. 16) ordet Dokument med: »Kombination av ett medium ... och en genom detta medium bevarad information, som användas för konsultation, studium eller som bevis. Urkund«. Tilsvarende definition finder man f.eks. i Dictionary of Archival Terminology (s. 63).
6. Dictionary of Archival Terminology definerer (s. 46) ordet Collection med: »(1) An artificial accumulation of documents of any provenance brought together on the basis of some common characteristic e.g. way of acquisition, subject, language, medium type of document, name of collector. (2) A body of documents comprising a record/archive group with other related materials of different provenance(s). (3) A loose usage for private records/archives ...« Elsevier's Lexicon of Archive Terminology (udg. 1964) har (under nr. 94) denne forklaring: »Une Collection est un ensemble des documents dont la réunion est le fruit d'un choix ou du hasard et qui n'étaient pas destinés par leur nature à être conservés ainsi groupés.«
7. Ordet Arkivhandling (sv. til Arkivalie) definerer Nordisk Arkivleksikon (s. 8) således: »Handling (Dokument) som upprättats av eller inkommit til arkivbildare som ett led i dennes verksamhet och arkivlagts hos denna«. I Dictionary of Archival Terminology (s. 23) lyder definitionen på Archives: »(1) Archives originating from a single provenance ... (2) An individual item forming part of archives«. De tyske stikord, Archivdokument og Archivale, henviser til definitionen under (2). Det siger sig selv, at dokumentmateriale, fremgået af privat virksomhed, husholdning mv. og opbevaret hos arkivskaberen også er »arkivalier«.

Anmeldelse

Christian R. Jansen red.: Skatkisten. Arkivalier og historier fra landsarkivet (Udgiverselskabet ved Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg 1991) 141 s., pris 315 kr.

Det nørrejske landsarkiv har holdt hundredårs fødselsdag og har i den anledning udgivet en bog med glittet papir og fine farveillustrationer. Den rummer hele 65 artikler, skrevet af seks af arkivets arkivarer med den nuværende og den afgåede landsarkivar i spidsen. »Skatkisten« hedder bogen. Landsarkivets ærværdige hus er nemlig – vist nok – bygget med et middelalderligt helgenskrin som forbillede.

Om huset handler den første artikel. Det blev tegnet i året 1889 af den senere så berømte århusianske arkitekt Hack Kampmann, der måtte se det anbragt i Viborg i stedet for i sin hjemby. Resten af artiklerne handler om husets indhold, arkivalierne, skattene i kisten: Journalerne, det værdifulde, men lidet værdsatte middel til at finde alle sagerne; kirkebøgerne, slægtsforskernes hovedkilde, der undertiden kan rumme beretninger om henrettelser, epidemier, uvejr osv.; kommunernes protokoller, herunder valgprotokollerne, hvor både kandidaternes og vælgernes navne findes opført; politiprotokollerne, hvor man gennem forhørene kan komme tæt på dramatiske begivenheder som Koldinghus' brand; og så videre. Den ene type arkivalier efter den anden tages op og præsenteres over to tilmålte sider, hvoraf den ene går til illustrationer. Det skal være smagsprøver, der giver os mere appetit, ikke støvede leksikalske artikler. Her er ingen systematik og ingen indholdsfortegnelse. Meningen er, at vi skal stikke hånden i skatkisten og se, hvad der kommer op – et diadem, en ring, en mønt, en perle – som landsarkivar Jansen udtrykker det i sit forord.

Perler er der mange af. Fra arkivets samling af tegninger har Harry Christensen hentet to farvelagte arkitekttegninger af en konestation, både den, der blev kasseret, og den, der blev realiseret. Det drejer sig om stationen i Sjørlev på banen mellem Rødkjærsvend og Kjellerup, som ikke var stor nok til en stationsforstander, men kun til konen til den banemand, der passede sporet. To tegninger blandt de tusinder, som viser os vore forfædres fysiske omgivelser, både de virkelige og drømmene om, hvordan de kunne komme til at se ud.

Ole Degn har fulgt en karetmagersvend fra Skals på hans snørklede

vandringer på valse gennem Europa og tegnet et kort over dem. Rostock, Berlin, Dresden, Marienbad, Linz, Wien, Ljubliana, Triest, Bolzano, Geneve, Basel, München, Wien, Budapest, Beograd, Konstantinopel og derfra med skib over Hamborg og København hjem til Jylland. Kilden er hans tyske vandrebog, udstedt i Schwerin 1846 og derefter forsynet med stempel og påtegning i hver by, hvor han tog arbejde.

Blandt kilderne til hoveriets historie har arkivets tidligere chef Jens Holmgaard fremdraget en hoveriprotokol fra Tjele, som nøje anfører, hvad hver bonde skulle præstere af spanddage og gangdage ved kornrensning, kornrejser, reparation af bygninger, møgblanding osv. Protokollens forside og register er affotograferet, så vi her som i de øvrige artikler får et klart og læseligt indtryk af kildens udseende.

Birgit Løgstrup har taget sig af den overmåde vigtige kildetype, skiftet, og har undtagelsesvis fået hele fire sider til sin rådighed. Den unge godsejer Clemens Marcussen til Lerbæk og hans kone er død i maj 1755 med tre dages mellemrum fra deres fem små børn. Af skiftet efter dem fremgår i alle detaljer deres materielle omgivelser lige fra de 69 stude i stalden og møblerne i det røde kammer til det antispasmodiske pulver og de seks citroner, som de syge uden held blev behandlet med.

Fra de righoldige gejstlige arkiver har Paul Ørberg hentet en Liberaticus, kaldsbog også kaldet, dvs. en bog, hvori præsten skrev løst og fast om forholdene i sit sogn, om landemoderne med bispens formaninger osv. Her er det Seest sogn ved Ribe, det drejer sig om, hvor den nye Ribebisp, Hans Adolph Brorsons efterfølger, i året 1769 havde følgende advarsel til sine præster: »Præsterne skal enthælde sig i Selskaber fra Dands og andre Uanstendigheder«.

Disse og mange andre perler kan man hale op af skatkisten. Letfærdige smagsprøver af journalistisk tilsnit er det ikke blot. Det leksikalske er i virkeligheden også tilgodeset. En del artikler nærmer sig – vist lidt i strid med sigtet – næsten den kulturhistoriske opslagsbogs saglige stil. Men også i de mere journalistiske får vi god besked. Hvad der ikke står i selve teksten, finder vi bagi i en samling henvisninger til registraturnummer, arkivfond og litteratur om emnet.

Man kan komme i tvivl om, hvem bogen egentlig henvender sig til. Vil den, der interesserer sig for sådanne gamle papirer, ikke på forhånd have interesse nok for sagen til at give sig i kast med opslagsværker af en mere tør og saglig art? Vil han eller hun overhovedet behøve en folkelig publikation som denne? Vil omvendt et bredere, læsende publikum

finde på at åbne for skatkisten? Har arkivet og dets forfattere ikke sat sig mellem to stole?

Jeg tror det ikke. Mon ikke »Skatkisten« har i hvert fald ét publikum, et meget nærliggende eller nærsiddende ét, nemlig den store skare, som hver dag befolker læsesalen. Som har et så inderligt forhold til Hack Kampmanns skatkiste og dens indhold, at de ikke viger tilbage for at tilbringe halve og hele timer uden for i morgenkuldten for at komme ind og redde sig en plads, og som efter mange års besøg måske kun har lært et begrænset antal kildetyper at kende og derfor gerne vil præsenteres for nogle flere, og det gerne i en mere gangbar form end håndbøgernes. Ikke alle historisk interesserede er jo lige fortrolige med håndbogslitteraturen.

»Skatkisten« er en gavnlig og fornøjelig bog, en god måde at fejre fødselsdagen på.

Steen Busck

INDHOLD

- 1 Hans Kargaard Thomsen
Ved tronskifte
Rigsarkivarskifterne
1924 og 1934
- 21 Henrik Saxtorph
Nordgrønlands Inspektors
britiske forbindelse 1807-1814
- 40 Hans Schultz Hansen
Statens arkiver,
opgaver og ressourcer
1920-1990
- 58 Michael Hertz
Arkiver og samlinger
akter og arkivalier
arkivarer i BDI-sammenhænge
- 64 Anmeldelse:
Skatkisten

